

ลักษณะทั่วไปของครอบครัวและการสมรสที่ปรากฏในบทละครนอก

วรรณคดีของไทยนั้น โดยทั่วไปแล้วไม่ว่าจะเป็นเรื่องใด แต่งในยุคสมัยใด มักจะหลีกเลี่ยงเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวไปไม่พ้น วรรณคดี เช่น ลิลิตพระลอ รามเกียรติ์ ขุนช้างขุนแผน พระอภัยมณี รวมทั้งพระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ 2 จะมีแก่นเรื่อง¹ (theme) ที่สำคัญเกี่ยวกับปัญหาภายในครอบครัว ทั้งนี้เพราะครอบครัวเป็นสังคมกลุ่มแรกที่เรจะต้องเผชิญตั้งแต่แรกเกิดและไม่มีบุคคลใคจะมีชีวิตอยู่ได้โดยไม่มีวามเกี่ยวข้องกับครอบครัว² ความขัดแย้งในครอบครัวจึง เป็นปัญหาสำคัญสำหรับชีวิตมนุษย์ ดังเช่นที่ Charles Cooley กล่าวไว้ว่า "ครอบครัวเป็นห้องอบนุคลิกภาพของบุคคล"³ การศึกษาลักษณะของครอบครัวและการสมรสจึง เป็นเรื่องที่น่าสนใจ ขณะเดียวกัน ปัญหาครอบครัวและการสมรสมีปรากฏเป็นส่วนสำคัญของวรรณคดีไทย กถาว์เหตุที่ว่าสังคมไทยในสมัยก่อนเปิดโอกาสให้ฝ่ายชายมีภรรยาหลายคน ชายที่จะมีภรรยาหลายคนนั้น มักเป็นผู้มีฐานะดีหรือมีอำนาจ เพราะฝ่ายชายจะต้องเลี้ยงดูภรรยา ทุกคนควม ปัญหาเรื่องการทิ้งหวงอิจฉาวิษยากันภายในครอบครัวจึง เป็นปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นเสมอ ๆ ในสมัยนั้น เป็นเหตุให้มีผู้ก่นำปัญหาเหล่านั้นมาผูกเป็นเรื่องราวขึ้น

¹ วิทยานิพนธ์บัณฑิตยศาสตร์ วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2513 เรื่อง พระอภัยมณี: การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์ ของสุวรรณา เกรียงไกรเพชร อธิบายความหมายของ theme ว่า คือแก่นหรือแกนกลางของเรื่องซึ่งปรากฏอยู่ตั้งแต่ก่อกำเนิดถึงปลายเรื่อง เป็นสิ่งเจือมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน

² สุพิศรา สุภาพ, สังคมวิทยา (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2516), หน้า 106

³ อานนท์ อากาภิรม, มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย (นครหลวง-กรุงเทพฯธนบุรี : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ , 2515), หน้า 172

พระราชินีเนบปีทะกรนอกในระบอบสมเด็จพะพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้แก่
 สังข์ทอง ไชยเชษฐ์ มณีศรีชัย ไกรทอง และกาวิ้นี้ เดิมเป็นนิทานในนิบาคชาดกบ้าง นิทาน
 ไบ๋อุฎฐาชาดกบ้าง เป็นนิทานในพื้นเมืองมาแต่โบราณบ้าง เนื้อเรื่องเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับ
 ชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวไทย ทั้งครอบครัวกษัตริย์ เช่น สังข์ทอง ไชยเชษฐ์
มณีศรีชัย กาวิ้นี้ และครอบครัววานร เช่น ไกรทอง ฉะนั้นในเรื่องไกรทองจะสะท้อนภาพ
 ครอบครัวชนสามัญได้ชัดเจน ส่วนในเรื่องอื่น ๆ นั้นแม้จะเป็นครอบครัวกษัตริย์ แต่องค์ประกอบ
 วิชาดำเนินชีวิตและบุคลิกภาพของตัวละคร ก็เป็นไปเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา

ดังนั้นการศึกษาลักษณะทั่วไปของครอบครัวและการสมรสที่ปรากฏในบทละคร-
 นอก จะช่วยให้มองเห็นลักษณะของครอบครัวและการสมรสที่ปรากฏในสมัยอยุธยาด้วยเนื่อง
 กับสมัยรัตนโกสินทร์ชัดเจนขึ้น

เมื่อได้พิจารณาอย่างละเอียดแล้วพบว่า องค์ประกอบสำคัญของครอบครัว
 และการสมรสที่สำคัญๆ เน้นไปที่ปรากฏในบทละครนอกมีดังนี้

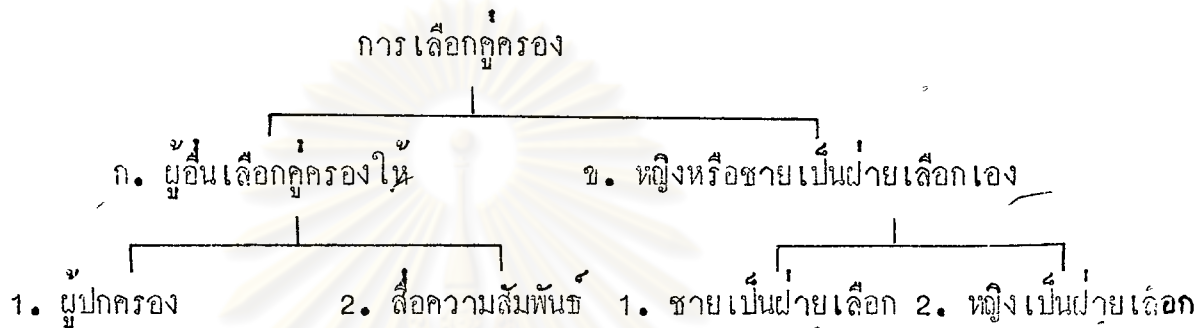
- การเวรคู่ครอง
- คำนิยามในการเลือกคู่ครอง
- การผู้ขอ, การหมั้น, การแต่งงาน
- ลักษณะของครอบครัว
- การหย่าร้าง, การทอกตั้ง
- การขอมรดก

ผู้วิจัยจะได้นำผลการศึกษาค้นคว้าต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การเลือกคู่ครอง

เมื่อพิจารณาบทละครนอกอย่างละเอียดแล้ว ปรากฏลักษณะการเลือกคู่ครองดังนี้ คือ

กล่าวคือ จะปรากฏเรื่องการเลือกคู่ครอง 2 ลักษณะ คือ

- ก. ผู้อื่นเลือกคู่ครองให้
 ข. หญิงหรือชาย เป็นฝ่ายเลือกคู่ครองเอง

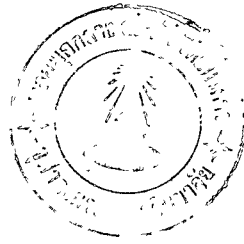
ก. ผู้อื่นเลือกคู่ครองให้

ผู้ที่เขามามีส่วนช่วยเหลือในการเลือกคู่ครองในบทละครนอกนั้นมี 2 ประเภท คือ

1. ผู้ปกครอง
 2. สื่อความสัมพันธ์

ตารางวิเคราะห์ลักษณะการเลือกคู่ครองประเภทผู้เลือกคู่ครองให้

	สังข์ทอง	ไชยเชษฐ	มณีพิชัย	ไกรทอง	ควาวี
ผู้ปกครองเลือก	บิกามารดา ฝ่ายหญิง เป็นผู้เลือก	-	-	บิกาฝ่ายหญิง เป็นผู้เลือก	-
สื่อความสัมพันธ์เลือก	เทวคา	-	-	-	ยายเข่า ทิศประสาธ

1. ผู้ปกครอง

วิธีการเลือกผู้ครองอย่างธรรมดาที่สุด ได้แก่การที่ผู้ปกครองเป็นฝ่ายรับผิดชอบ การเลือกผู้ครองของบุตร เหตุผลก็เพราะการแต่งงานจะมีผลกระทบกระเทือนต่อกันทั่วเรือนทั้งหมด จึงไม่ควรเป็นหน้าที่ของหนุ่มสาวที่ยังอ่อนวัยและไม่มีประสบการณ์ในชีวิต¹ ดังเช่นที่มีปรากฏในเรื่องสังข์ทอง และเรื่องไกรทอง

ในเรื่องสังข์ทอง ตอนท้าวสามนตต้องการจะให้พระราชธิดาทั้ง 7 องค์มีผู้ครอง ท้าวสามนตมีความเห็นว่า

· พระศิรำพึงถึง เวียงชัย	น่านไปจะ เป็นของ เขาอื่น
· เห็นจะไม่จริง ยั่งยืน	· คุ้มถูก เตาแคล้ว เป็นธิดา
จำจะคิดปลุกฝัง เสียยิ่งแล้ว	ให้ลูกแก้วมีคู่ เส่นหา
หากเขยคนใดคมีบุญญา	จะยกพารามอบให้ครอบครอง ¹

จากบทกลอนข้างบนนี้ แสดงให้เห็นว่า ท้าวสามนตทรงต้องการจะมอบราชสมบัติให้ผู้อื่นครอบครองต่อไป ผู้ที่จะสืบราชสมบัตินั้น คือผู้ที่จะมาเป็นราชบุตร เขย เหตุที่ให้ราชธิดาเลือกผู้เลี้ยงกอนให้ทันเห็นหรือให้อยู่ในสายตากก็เพื่อพิจารณาว่า "เขยคนใดคมีบุญญา" จึงจะยกเมืองให้ และคุณสมบัติของผู้ที่จะมาให้เลือกก็ขอให้ท้าวสามนตเป็นผู้กำหนด ข้อกำหนดมีอยู่ว่า

· ผู้ใดมีโอรสรูปงาม	แต่ในสามสิบ เณชขันษา
· ที่ยังไม่มีการียา	ให้จัดแจงแต่งมาทุกธานี
· เราจะให้ธิดาทั้ง เจ็ดองค์	เลือกผู้รูปทรงส่งศรี
· ถ้าลูกเตาเราชอบใจจะใดก็	จะเสกกับบุตรีไต่ครองกัน ²

¹พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกกรม 6 เรื่อง, หน้า 93.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

ข้อกำหนดขั้นต้นของการ เลือกคู่ครองตามพระราชประสงค์ของท้าวสามนัคคือ

1. รูปร่าง
2. อายุ 30 ปีเศษ
3. ยังเป็นโสด

ข้อกำหนดนี้จะกล่าวถึงอย่างละเอียดในหัวข้อคานิชะในการ เลือกคู่ครองต่อไป

เมื่อนางรจนาเลือกคู่ครองไม่ตรงตามข้อกำหนดของท้าวสามนัค พระองค์ทรงขยับใต้นางรจนาลงไปยืนนอกวัง และ แลหาทางกลั่นแกล้งให้ รบครัวของนาง รจนาคงได้รับความเดือดร้อน เช่น ให้ไปหาเนื้อ หาปลา เป็นต้น

แสดงว่าในเรื่อง สังข์ของท้าวสามนัค ทรงมีบทบาทสำคัญในการ เลือกคู่ครองของพระราชธิดา โดยเป็นผู้ตั้งข้อกำหนดในวันแรกและชี้ขาดในขั้นสุดท้าย จึงนับว่าเป็นลักษณะของการ เลือกคู่ครองประเภทผู้ปกครอง เป็นผู้เลือกให้

ในเรื่อง ไกรทอง เศรษฐีบิดาของนางกระเสาะแล้ว นางกระเสาะทอง ตั้งข้อกำหนดว่าจะยกนางให้ แก่แก้วถูกสาวคนเล็กให้หมอมจรระเบัญที่สามารถจับพญาชาครีไว้ เป็นลักษณะการเลือกคู่ครองประเภทผู้ปกครอง เป็นผู้เลือกให้เช่นกัน

ส่วนในบทละครนอกเรื่องอื่น ไม่ปรากฏลักษณะการ เลือกคู่ครองประเภทผู้ปกครอง เป็นผู้เลือกให้

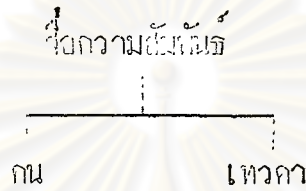
2. สื่อความสัมพันธ์¹

ตามปกติแล้ว สื่อความสัมพันธ์ ก็คือการชักนำให้หญิงและชายได้รู้จักต่อกัน มีความรักใคร่กัน และอาจจะแต่งงานกันในที่สุด ผู้ทำหน้าที่เป็นสื่อความสัมพันธ์นี้ โดยมากคือบุคคลที่สาม

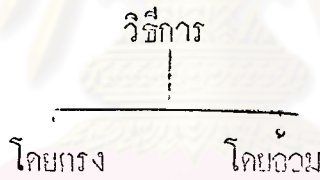
¹ในหัวข้อสื่อความสัมพันธ์ สื่อความสัมพันธ์ที่ช่วยเลือกคู่ครองให้มีเฉพาะ เทวดาในเรื่องสังข์ทองและยายเฒ่าทิศประสาทในเรื่องดาวิ แต่ในหัวข้อนี้จะกล่าวครอบคลุมถึงสื่อความสัมพันธ์ลักษณะอื่น ๆ นอกเหนือจากประเภทที่ช่วยเลือกคู่ครองด้วย

ที่เขารวมมีส่วนช่วยเหลือให้หญิงและชายได้ฝึกฝนทำการรู้จักกัน ดังเช่นที่เรียกว่า แม่สื่อ¹ แก่ถึงความสัมพันธ์ที่ปรากฏในบทละครพวกนี้บางครั้ง ไม่ใ้โอกาสบุคคลที่สามเพียงอาศัยวิธีการบางอย่าง เขารวมเหลือให้ใครรู้จักกันหรือรักใคร่กันมากกว่าเดิม

ลักษณะของสื่อความสัมพันธ์ที่ปรากฏในบทละครพวก นี้ดังนี้

ทั้งคนและเทวดาก็จะมีวิธีการที่จะทำใ้สื่อความสัมพันธ์นั้นเป็นผลสำเร็จ วิธีการของกนและเทวดาก็มีลักษณะดังนี้

วิธีการโดยตรง คือ ทำหน้าที่สื่อความสัมพันธ์ด้วยตนเอง

วิธีการโดยอ้อม คือ ใช้สิ่งอื่น เช่น การทำเสน่ห์ ร่ายเวทมนตร์ ฯลฯ เขารวมเหลือ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493.
(โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ, 2513), หน้า 726 คำว่า " แม่สื่อ "

ตารางวิธีการของสื่อความสัมพันธ์

	สังข์ทอง	ไชยเชษฐ	มณีพิชัย	ไกรทอง	ควาวี
โดยตรง	เทวคา	พระนารายณ์ - ชีเบศร์	-	-	ยายเข่า- ทศประสาธ
โดยอ้อม	การทำเสน่ห์	-	-	การร้าย เวทมนตร์	การทำ เสน่ห์

กล่าวคือ ก) ในทางตรง บุคคลธรรมดาและเทวคาจะเป็นผู้ทำหน้าที่สื่อความสัมพันธ์ด้วยตนเอง มีปรากฏในบทละครนอก คือ

1) เทวคา	ในเรื่อง สังข์ทอง
2) พระนารายณ์ชีเบศร์	ในเรื่อง ไชยเชษฐ
3) ยายเข่าทศประสาธ	ในเรื่อง ควาวี

ข) ในทางอ้อม บุคคลธรรมดาและเทวคาจะใช้สิ่งอื่น ๆ เข้ามามีส่วนช่วยให้การสื่อความสัมพันธ์เป็นผลสำเร็จ มีปรากฏในบทละครนอก คือ

1) การทำเสน่ห์	ในเรื่อง สังข์ทองและควาวี
2) การร้ายเวทมนตร์	ในเรื่อง ไกรทอง

จะกล่าวถึงตามลำดับต่อไปนี้

ก) สื่อความสัมพันธ์ในทางตรง

1) เทวคา ในเรื่องสังข์ทอง

ตอนที่นางรจนาลือกู่ นางรจนาลือกู่เจ้าเงาะผู้มีรูปโฉมไม่งดงาม ไม่มีเสน่ห์ดึงดูดใจผู้พบเห็นแต่อย่างใด แต่นางรจนาลือกู่เจ้าเงาะเพราะเทวคามีส่วนช่วยให้เห็นรูปของนางใน ทั้งในบทกลอนที่ว่า

• เมื่อนั้น	รจนานารีมีศักดิ์
เทพไท่อุปลักษณ์นำซัก	นงลักษณ์คู่เงาะเงาะจง
นางเห็นรูปสุวรรณอยู่ชั้นใน	รูปเงาะสวมไว้ให้คนหลง
ใครใครไม่เห็นรูปทรง	พระเป็นทองทั้งองค์อร่ามคา ¹

คำกล่าวที่ว่า "เทพไท่อุปลักษณ์นำซัก" แสดงให้เห็นว่าเทวดาทำหน้าที่เป็นสื่อความสัมพันธ์ให้เงาะกับนางรจนานารีด้วยตนเอง²

2) พระนารายณ์ธิเบศร์ ในเรื่องไชยเชษฐ

พระนารายณ์ธิเบศร์ เป็นโอรสของพระไชยเชษฐ และนางสุวิงชา นางสุวิงชา นั้นถูกพระไชยเชษฐขับออกจากเมือง เพราะบาทบริจาริกา 7 นางของพระไชยเชษฐได้รายงานว่า นางคลอดลูกเป็นท่อนไม้ นางสุวิงชาและนางแม่พี่เลี้ยงซุกหาโอรสที่ถูกฝังทิ้ง เป็นเจนนพบ และนำโอรสมายังเมืองท่าวังสิงห์ใหญ่ เป็นมิดาของนาง ต่อมาภายหลัง พระไชยเชษฐติดตามหานางมาจนถึงเมืองท่าวังสิงห์ และได้พบกับพระนารายณ์ธิเบศร์โอรสของพระองค์ ในตอนนี้เอง เป็นตอนที่พระนารายณ์ธิเบศร์ทำหน้าที่เป็นสื่อความสัมพันธ์ให้พระไชยเชษฐ และนางสุวิงชา ได้คืนดีกัน

¹พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกกรวม 6 เรื่อง, หน้า 114.

²ในวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ เทวดาที่เข้ามามีบทบาทเป็นสื่อความสัมพันธ์ด้วยตนเอง นั้น มีปรากฏในรูปต่าง ๆ ด้วย เช่น เรื่องอุณรุท ตอนพระอุณรุท เสกจ้อออกประพาสป่า เสกจ้อพิศพลไคคนไทร พระโหราโคทำหน้าที่เป็นสื่อความสัมพันธ์อุณรุทไปพบกับนางอุษา ธิดาบุญธรรมของพระเจ้ากรุงศาน และในสมุทโฆษตอนพระสมุทโฆษเสกจ้อประพาสป่าคลองซางแล้วบรรทมใต้ก้นโพ พระโพเทพารักษ์โคทำหน้าที่เป็นสื่อความสัมพันธ์อุณรุทไปพบกับนางพินทุบตีในรมยนคร.

“ลูกแข็งขี้คพจมานประทานโทษ	พระแม่จงโปรดเกล้า
จะทูลขอความทุกข์ของลูกนี้	ถึงจะทุบจะก็จะมีสุข
อกไกรจะเหมือนอกข้า	ได้อภัยไพล่โทษทุกแห่ง
กำเนิดเกิดมาไม่เทียมคน	เพราะพ่อแม่หมองมน้ำใจกัน ¹

และในที่สุด พระนารายณ์ก็เบศรีภักตร์ว่า

เหมือนเมตตาปราณีแก่ลูกยา	ก็ควยบิคาเกิดมารตร ²
--------------------------	---------------------------------

พระนารายณ์ก็จริง เป็นสื่อความสัมพันธ์ที่ของกรให้พระไชยเชษฐากับนางสุวิญชาคืนดีกันเหมือนเดิม และได้ใช้ความสามารถในการเจรจา ความเป็นเด็กช่างพูดช่วยให้สื่อความสัมพันธ์จึงประสบความสำเร็จ พระนารายณ์ก็จริง เป็นสื่อความสัมพันธ์ที่ทำหน้าที่ควยตนเอง

3) ยายเขาคีประสาทในเรื่อง กาวี

ยายเขาคีประสาท เคยเป็นข้าเฝ้าของนางจันทสุภา ซึ่งได้นิภัยจากนกอินทรีมาอยู่ที่เมืองพิทขวิสัย ต่อมาอบบิไลดมหอมของนางจันทสุภาลอยนำมาถึงที่เมืองนี้ ท้าวสินนุราช **นักกรีฑเมืองพิทขวิสัย**หลงใหลดมหอมของนางจันทสุภา ยายเขาคีประสาทจึงรับอาสาเป็นสื่อความสัมพันธ์นำตัวนางจันทสุภามาถวาย ยายเขาคีประสาทกราบทูลท้าวสินนุราชว่า

.....	ว่าไกรจกนางเทวี
เป็นลูกสาวท้าวพรหมจักร	เป็นปักจันทราบุรีศรี
แต่เมื่อนั้นพลไพร่ไม่มี	นกอินทรีกินตายเสียกายกอง
ที่วังยังแค้นนางดมหอม	งามพร้อมสารพัดไม่ชักข้อ
บิคาขอนางไว้ที่ในกลอง	จงทราบละอองพระมาทา ³

¹พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกกรม 6 เรื่อง, หน้า 358.

²เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 498.

คำกล่าวของยายเข่าที่ศัประสาทรุ่งนี้แสดงให้เห็นว่ายายเข่าที่ศัประสาทรุ่งแสดงว่าคุณสามารถจะเป็นสื่อความสัมพันธ์ให้ท้าวสันนุราชและนางจันทสุภา โดยที่บุคคลทั้งสองยังไม่รู้จักคุ้นเคยกันมาก่อน ยายเข่าที่ศัประสาทรุ่งเป็นสื่อความสัมพันธ์ที่ทำหน้าที่ด้วยตนเอง

๒) สื่อความสัมพันธ์ในทางอ้อม

ในทางอ้อม บุคคลธรรมดาและเทวดา อาจจะใช้สิ่งอื่น ๆ เข้ามาเป็นส่วนช่วยให้การสื่อความสัมพันธ์พบความสำเร็จดังปรากฏในบทละครนอกคือ

1) การทำเสน่ห์ในเรื่องสังข์ทองและศรี

ในเรื่องสังข์ทอง นางจันทาท้าอาบยา กัจจัน นางจันท์ เหวิม เผลี เอก ออกไปนอกวัง และเพื่อให้ท้าวศวิมลกลับมารักตนมากขึ้น นางจันทาทิ้งใช้วิธีทำเสน่ห์ มีกล่าวถึงไว้อย่างละเอียดถึงวิธีการทำเสน่ห์ในเรื่องสังข์ทองว่า

ว่าแล้วจุกเทียนเข้าคิพพาน

ปลุกเสกด้วยฤทธิวิทย์

ยายเข่าจึงจนเอาน้ำมัน

ซึ่งฝังบิณฑกษีพราย

กับนางจันทาทิ้งออกกัน

เอาไต้ไต้ที่นอนนาง เหวี

ลงซ้ายใส่ใส่เทียนตาม

เสกหมากพลูไว้ให้มีไฉชา

โหงพรายลบลานหาญกล้า

มีชาดูขึ้นทั้งโหงพราย

ค่อนนางจันท์หน้าขวัญหาย

ป็นเป็นรูปกายพระภูมิ

แล้วผูกพันไปควยค้ายผี

น้ำมันผีเสกใส่ในเครื่องทา

สองยามให้หลงลงมาหา

มีมาอายนับข้าสืบไป¹

การทำเสน่ห์ของนางจันทานั้น ประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ เพราะ เมื่อถึงเวลาสองยามตามที่กำหนด ท้าวศวิมลก็เฝ้าคร่ำครวญถึงแต่นางจันทา ดังที่กล่าวไว้ว่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33-34.

คุณอาอคมระคมใจ
อยู่ในไสยาสน์อาสน์ออน
ดูขื่นนึ่งพั้งของ ไค้สองยาม
หอมแบ่งน้ำมันของจันทา
อบอาบซาบใจชยายชจร

ร้อนรนพระทัยกั๊งไฟลน
กั๊งนอณที่ฟากชวากหนาม
ลมชวยรวยคามาพระบัญญัติ
ยิ่งกว่ากลิ่นทิพเกสร
อาวรณ์ไผ่ฝันถึงจันทา¹

แสดงว่านางจันทาใช้การทำเสน่ห์เป็นวิธีการสื่อความสัมพันธ์ระหว่างท้าวขวิมลกับนาง เป็นสื่อความสัมพันธ์ประเภทที่หญิงชายแต่งงานกันแล้ว แต่ฝ่ายหญิงต้องการจะผูกความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นกว่าเดิม

ในเรื่องคำวิ ปรากฏเรื่องการทำเสน่ห์เช่นกัน ในตอนที่ท้าวสันนุราชได้ค้นนางจันท์สุคามาแล้ว แต่ไม่สามารถไถ่นางเป็นมเหสี เพราะนางมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระควีนมาก ท้าวสันนุราชจะถูกเนื้อกองตัวก็ให้ร้อนเป็นไฟ แต่ทำอะไรไม่ได้ ท้าวสันนุราชจึงใช้วิธีทำเสน่ห์ให้นางจันท์สุคารัก

จงสืบหาหมอเสน่ห์เดทกล
ทำรูปรอยปลุกเสกเลขยันต์
ถ้ามั่นทำเป็นเห็นจริง
เสื่อผ้าเงินทองจะถึงใจ

ที่มนตรีคดอาคมขลังยัน
ตามท่านองของมันเคยใช้
ให้หญิงสมัครรักใคร่
ใครรับได้เอากั้มันเข้ามา²

วิธีการทำเสน่ห์ในเรื่องคำวิแตกต่างจากในเรื่องสังข์ทอง สำหรับในเรื่องนี้ไม่มีการเสกขี้ผึ้งเป็นรูปตุ๊กตา แต่ท้าวสันนุราชใช้ขี้ผึ้งเสก ใช้ในเวลาพูดเรื่องให้ผู้หญิงหลงและมงคืนเสอซาจ ักหน่าให้นางจันท์สุคาเห็นแล้วหลงรัก

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 512.

ดวงคินสอขอลวายี ไม้คัทเตอร์

ซีมิ่งลี เสกควยฤทธิทธิเจ

เครื่องสูคนธมนต์เทพว่าจวน

สรงสนานนำทิพย์ลึบกระอม

นารีวิกรูปทรงหลงเสน่ห์

เป็นเสน่ห์พุกผุ่หญิงใฝ่ยินยอม

ให้เนื้อหนังนุ่มนวลหอม

นางดมหอมเห็นพระองค์คงท่ายัก¹

แสดงว่าท้าวสันนุราชใช้การทำเสน่ห์เป็นวิธีการสื่อความสัมพันธ์ระหว่างนางจันทสุคากับ
พระองค์ เป็นการสื่อความสัมพันธ์ประเภทต้องการให้ผู้หญิงหลงรัก

การทำเสน่ห์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของไสยศาสตร์ หมายถึงคำร่าเกี่ยวกับลัทธิอื่นเนื่องด้วย
เวทมนตร์คาถาซึ่งถือได้ว่ามาจากอินเดีย² เรียกว่า ไสยคำ คือการใช้เวทมนตร์ไปในทางชั่วร้าย
นอกจากการทำเสน่ห์แล้วก็มีกรรมรูป ปล่อยคุณ บังคับวิญญาณ ฯลฯ บทละครนอกนำเอาการทำเสน่ห์
มาใช้เป็นวิธีการสื่อความสัมพันธ์ดังที่กล่าวมาข้างต้น

003597

2) การร้ายเวทมนตร์ ในเรื่อง ไกรทอง

ในเรื่องไกรทอง ตอนไกรทองต้องการให้นางวิมาลาขึ้นไปอยู่บนบกกับตน แต่
นางวิมาลาไม่ยินยอม ไกรทองจึงใช้มนต์เทพว่าจวนซึ่งเป็นมนต์ บทที่ใช้เป่าให้อีกฝ่ายหนึ่งใจอ่อน
ยอมตามใจ เมื่อนางวิมาลาต้องมนต์ของไกรทองแล้วก็ปรากฏว่า

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 517

²ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, หน้า 934.

คำว่า "ไสยศาสตร์"

ซึ่งอาศัยในของทั้งหลาย
นึกแก่จะภิรมย์ชมชิต

ไม่มีความเสียดายแต่สักหนัก
นางจึงอุกติดคามไป¹

บทกลอนที่กล่าวว่ "นึกแก่จะภิรมย์ชมชิต" แสดงให้เห็นว่าผลของมนต์เทพรำจวนประสบความสำเร็จ มนต์เทพรำจวนจึงเป็นวิธีการสื่อความสัมพันธ์ระหว่างไกรทองกับนางวิมาลา เป็นการสื่อความสัมพันธ์ประเภทหญิงและชายแต่งงานกันแล้ว แต่ฝ่ายชายต้องการจะผูกความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นมากกว่าเดิม เพื่อให้ฝ่ายหญิงใจอ่อนและยอมทำตามที่ตนปรารถนา

ทั้งการทำเสน่ห์และการใช้เวทมนตร์นับเป็นวิธีการของคนและเทวดาที่ต้องการจะให้ การสื่อความสัมพันธ์ประสบความสำเร็จ กล่าวคือ เป็นการสื่อความสัมพันธ์โดยทางอ้อมนั่นเอง²

จะเห็นได้ว่า สื่อความสัมพันธ์ที่กล่าวมานั้น ผู้ทำหน้าที่เป็นสื่อความสัมพันธ์ คือ บุคคลธรรมดาและเทวดาซึ่งจะทำหน้าที่โดยตรง หรือใช้วิธีการโดยอ้อม เพื่อให้วิธีการสื่อความสัมพันธ์สัมฤทธิ์ผลตามที่ต้องการ แต่ในบทละครนอกนี้ปรากฏรูปของการสื่อความสัมพันธ์อีกลักษณะ หนึ่งคือสื่อความสัมพันธ์นั้นเป็นวัตถุ และไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะสื่อความสัมพันธ์ แต่เพราะ วัตถุสิ่งนี้ส่งผลให้ฝ่ายหญิงและชายใกล้ชิดกัน สื่อความสัมพันธ์ที่กล่าวถึงนั้น คือ ผมหอม ในเรื่อง คาวี

ในเรื่องคาวี ท้าวสินธุราชต้องการไถ่นางจันท์สุภาเป็นมเหสีก็เพราะพระองค์พบ ฅอบใส่ผมหอมของนางจันท์สุภาลอยนํ้ามา

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกรวม 6 เรื่อง, หน้า 387.

² ในวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ นอกจากจะใช้วัตถุเป็นวิธีการสื่อความสัมพันธ์แล้ว ผู้ที่ สื่อความสัมพันธ์อาจใช้สิ่งอื่น เช่น สัตว์ เป็นสื่อความสัมพันธ์ด้วย เช่น ในลิลิตพระลอ บุเจ้าสมิง พรายโชอ่านาจเวทมนตร์คาถาเสกบังคับให้ ไก่ เป็นสื่อล่อให้พระลอตามมาจนพบพระเพื่อนพระแพง และโคเสียกันในที่สุด.

พระ เอนฉิ่ง พิงพนักยันแปร	เหลียวแล เห็นมอบลอยมา
หยิบขึ้น เขม่นอยู่ เป็นกรู	เปิดกุ๊ก เห็น เส้น เกศา
หอมกลิ่น รวยรื่นชื่นวิญญาณ	พระนั่ง นึกครึกครา ในอารมณ์
ผมนี้ศรี รายนางสาวน้อย	แกลงลอย หากุสุม
ชรอยบุญ เราเคยได้ เขยชม	จึงพบมอบผมกัลยา ¹

การที่ท้าวสันนุราชกล่าวว่ "ผมนี้ศรี รายนางสาวน้อย แกลงลอย หากุสุม" แสดงถึงวิธีการสื่อความสัมพันธ์อีกประเภทหนึ่ง คือ ใ้ผมใส่ผมลอยนำมา ผู้ใดเปิดมอบพบ เขาก็อาจสนใจและติดก่อสร้างความสัมพันธ์ต่อไป แต่ในกรณีผมหอมของนางจันทสุคันนี้ เจ้าของไม่ไ้ตั้งใจจะให้ เป็นสื่อความสัมพันธ์ แต่ผมหอมของนางกลับมีส่วนสำคัญที่ทำให้ ท้าวสันนุราชทักใจและคว้าครวญถึงนางคั้งในตอนที่ว่า

โอว นวนาง เจ้าของผม	ถ้าไ้ดมจะถนอม เป็นจอมขวัญ
เกศาหอม พุงคั้งปรงจันท์	จะทรง โฉม โนมพรณฉนโค
ทรวงทรงสูง คำคำขาว	ชันษา แกสาว สักคราว ไหน
แมนรู วา อยู่บุรีโค	พี่จะ ไปติดตาม เจ้าทรมชม ²

แสดงว่ ถ้าไม่มีผมของนางจันทสุคาลอยนำมาแล้ว ท้าวสันนุราชก็จะไม่รู้จักไม่ อยากรเห็นนางจันทสุคา ฉะนั้นผมหอมจึง เป็นเสมือนสื่อความสัมพันธ์ระหว่างท้าวสันนุราชกับ นางจันทสุคา

จะเห็นไ้ว่ ผมหอมเป็นสื่อความสัมพันธ์โดยทางอ้อม ปรากฏในรูปของวัตถุ แต่ไม่ไ้เป็นวิธีการของคนหรือเทวดา เป็นเพียงวัตถุที่ไม่มีเจตนาจะสื่อความสัมพันธ์

¹ พระบาทสมเด็จพะพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกกรม 6 เรือง, หน้า 490.

² เรือง เกียวกัน, หน้าเดียวกัน,

สรุป สื่อความสัมพันธที่ปรากฏในบทละครนอก มีดังนี้

1. เทวคา ในเรื่อง สังข์ทอง
2. พระนารายณ์เบศรี ในเรื่อง ไชยเชษฐ
3. นายเฒ่าทศประสาท ในเรื่อง คาวี
4. การทำเสน่ห์ ในเรื่อง สังข์ทองและคาวี
5. การร้ายเวทมนตร์ ในเรื่อง ไกรทอง
6. ผมหอม ในเรื่อง คาวี

สื่อความสัมพันธทั้ง 6 เรื่องนี้ มีเจตนาแตกต่างกัน และให้ผลของการสื่อความสัมพันธแตกต่างกันด้วย เมื่อแบ่งลักษณะของสื่อความสัมพันธตามจุดประสงค์ของผู้ที่สื่อความสัมพันธจะปรากฏผลดังต่อไปนี้

1. สื่อความสัมพันธที่ให้เกิด

สื่อความสัมพันธที่ให้เกิดคือหญิงและชาย คือ สื่อความสัมพันธที่ก่อให้เกิดหญิงและชายพบกับความสุขในชีวิตสมรสและครอบครัว สื่อความสัมพันธที่มีลักษณะเช่นนี้ในบทละครนอกคือ เทวคา ในเรื่องสังข์ทอง ผู้คลีใจนางรจนานำมองเห็นรูปทรงของเจ้าเงาะ เพราะเทวคาเห็นว่า เจ้าเงาะเป็นคนเหมาะสมคู่ควรกับนางรจนาน และช่วยให้เจ้าเงาะและนางรจนานได้พบกับความสุขในบั้นปลาย

มนต์เทพราจวนในเรื่อง ไกรทอง ช่วยให้ไกรทองตกลงกับนางวิมาลา ให้นางวิมาลาขอมตามใจตน เพื่อจะได้ไม่มีเรื่องยุ่งยากเกิดขึ้นในครอบครัว

นอกจากนั้น พระนารายณ์เบศรี ในเรื่อง ไชยเชษฐ ก็เป็นสื่อความสัมพันธช่วยให้เกิดผลดีด้วยวิธีใช้ความเป็นยักษ์ นารัก และวาทศิลป์ทำให้สื่อความสัมพันธครั้งนี้ประสบความสำเร็จ คำพูดของพระนารายณ์เบศรีที่ว่า

อกไครจะเหมือนอกข้า
กำเนิดเกิดมาไม่เทียมคน

ไต่บอขายไฟรฟ้าทุกแห่งหน
เพราะพ่อแม่หมองมนน้ำใจกัน¹

มีส่วนช่วยไ้ทางสุวิธยาใจอ่อน และยอมคืนคึกับพระไชยเชษฐ พระนารายณ์ธิเบศร์ จึงเป็น
สื่อความสัมพันธ์ที่ช่วยไ้เกิดผลดีเพราะทำไ้พ่อแม่คืนคึกัน

2. สื่อความสัมพันธ์ที่โหดร้าย

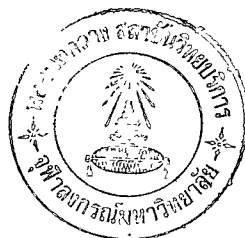
สื่อความสัมพันธ์ที่โหดร้าย คือสื่อความสัมพันธ์เมื่อทำหน้าที่แล้ว กอให้หญิง
และชายเกิดแตกแยกกันกับคู่ครองเดิม สื่อความสัมพันธ์ชนิดนี้จะเกิดขึ้นเมื่อครอบครัวปรากฏลักษณะ
เป็น 3 ฝ่าย คือ หญิงหนึ่งชายสอง หรือหญิงสองชายหนึ่ง เพราะผู้สื่อความสัมพันธ์นั้นอาจจะ
ต้องการสินจ้างรางวัลหรือควยความอิฉฉริยยา สื่อความสัมพันธ์ที่โหดร้ายในบทละครนอกมี
ปรากฏในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

ในเรื่องสังข์ทองและคววี เป็นสื่อความสัมพันธ์ที่โหดร้าย เพราะการทำเสน่ห์
บีบบังคับจิตใจของอีกฝ่ายหนึ่งไ้ทอดความสัมพันธ์กับตนมากขึ้นทั้ง ๆ ที่ปกติแล้วไม่เป็นเช่นนั้น
ทำไ้เกิดความยุ่งยากขึ้นในครอบครัว เช่น ในเรื่องสังข์ทอง ผลของการทำเสน่ห์ทำไ้ท้าว
ยศวิมลลุ่มหลงนางจันทา และขับไล่นางจันทเทวีออกนอกเมืองโดยไม่มีความคิด ส่วนในเรื่อง
คววีนั้น ผลของการทำเสน่ห์ไ้บรดูตามจุดมุ่งหมายจึงไม่เกิดความยุ่งยาก แต่ถ้ายลของการ
ทำเสน่ห์สำเร็จสมปรารถนาจะมีผลไ้นางจันทสุคาลุ่มหลงท้าวสันนุราชและอาจคงพลัดพราก
กับพระคววีตลอดไป

ในเรื่องคววี ยายเฒ่าที่ศึประสาทก เป็นสื่อความสัมพันธ์ที่โหดร้าย ในตอนต้น
ยายเฒ่าไม่รู้ว่ นางจันทสุคามีคู่ครองแล้ว จึงได้คิดจะหาวิธีจะนำคว้นางจันทสุคาไปไ้ท้าวสันนุราช
และเมื่อรู้ว่ นางจันทสุคามีคู่ครองแล้วก็ไม่เลิกความพยายามเพราะหวังประโยชน์ไ้ตน คิดจะฆ่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 358.

พระควีนต่อไป ถึงในบทกลอนที่ว่า

ภูตึกไวไม่สมอารมณ์คิด
แต่องค์กัลยาจะพาไป

จะดวงล้างชีวิตเสียให้ไค้
ทูลถวายท้าวไทเอารางวัล¹

บทกลอนตอนนี้ แสดงว่ายายเข้มาได้พยายามไข่กลอุบายต่าง ๆ นานา จนกระทั่งสามารถฆ่าพระควีน และนำท้าวนางจันท์สุภาไปถวายท้าวสันนุราชได้ตามปรารถนาจึงถือว่ายายเข้ทำดีประสาท เป็นสื่อความสัมพันธ์ที่ใหม่สร่าย

สื่อความสัมพันธ์ที่ใหม่สร่ายอีกอย่างหนึ่ง คือ ผมหอมของนางจันท์สุภาในเรื่องควีนนางจันท์สุภา นำผมหอมไปโดยไมไ้คิดถึงการจะให้ผมหอมนั้น เป็นสื่อความสัมพันธ์แต่อย่างไค้ การที่ท้าวสันนุราชพบผมหอมและศิกใจต้องการให้นางจันท์สุภา นั้นเป็นความบังเอิญเท่านั้น ผมหอมของนางจันท์สุภาจึงกลายเป็นสื่อความสัมพันธ์ที่ไมมีเจกณาและให้ผลสร่าย เพราะทำให้ภูกุรงคือ พระควีนและนางจันท์สุภาประสมความด่าบากยุ่งยาก

สรุปไค้ว่า สื่อความสัมพันธ์มีความสำคัญอยู่มากในบทละครนอก บทละครนอกทุกเรื่องจะปรากฏลักษณะของสื่อความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ กัน ยกเว้นเรื่องมณีพิชัยเพียงเรื่องเดียว และสื่อความสัมพันธ์นี้มีบทบาทสำคัญในชีวิตของคู่สมรส เพราะอาจจะช่วยให้คู่สมรสนั้นได้รับความสุขหรือทำให้ไค้ได้รับความทุกข์ไค้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายและความสามารถของสื่อความสัมพันธ์นั่นเอง

ข. หญิงหรือชายเป็นฝ่ายเลือกคู่ครองเอง

การเลือกคู่ครองนั้น นอกจากผู้นั้นจะเป็นฝ่ายเลือกคู่ครองให้แล้ว หญิงหรือชายอาจจะเป็นฝ่ายเลือกคู่ครองเองด้วย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 495.

ในบทละครนอกทั้ง 5 เรื่องนั้น ปรากฏเรื่องที่ตัวละครเอกเป็นฝ่ายเลือกคู่ครอง
เองดังนี้

ตารางแสดงลักษณะหญิงหรือชายเป็นฝ่ายเลือกคู่ครองเอง

สังข์ทอง	ไชยเชษฐ	มณีพิชัย	ไกรทอง	คำवी
นางรจนา เป็นฝ่ายเลือก	พระไชยเชษฐ เป็นฝ่ายเลือก	พระมณีพิชัย เป็นฝ่ายเลือก	ไกรทอง เป็นฝ่ายเลือก	พระคำวีเป็น ฝ่ายเลือก
เจ้าเงาะ	นางสุวิธษา	นางยอพระกลิ่น	นางวิมาลา	นางจันทสุภา

จะเห็นว่า ถ้าหญิงหรือชายเป็นฝ่ายเลือกคู่ครองเองแล้ว ส่วนมากฝ่ายชาย
จะเป็นฝ่ายเลือกคู่ครองเองมากกว่า

1. ฝ่ายชายเป็นฝ่ายเลือก

ในกรณีที่ฝ่ายชายเป็นฝ่ายเลือกคู่ครองเองนี้ ปรากฏในบทละครนอกดังนี้

ในเรื่องไชยเชษฐ พระไชยเชษฐเป็นฝ่ายเลือกนางสุวิธษา เมื่อครั้ง
เดินทางไปพบนางที่เมืองของท้าวสิงหน และเกิดคิดใจรักใคร่¹

ในเรื่องมณีพิชัย พระมณีพิชัยไปประพาสป่าพบหญิงหนึ่งอยู่ในบ่อดงไม้ไผ่
มีกลิ่นกายหอม จึงพากลับเข้าเมืองและทำพิธีอภิเษกสมรสกับนาง ภายหลังพระพิไชยนุราช
พระบิดาของพระมณีพิชัยตั้งชื่อนางว่า ยอพระกลิ่น²

^{1,2} เนื้อความตอนนี้เป็นเนื้อความเดิม ไม่มีปรากฏในบทละครนอก

ในเรื่องไกรทอง ไกรทองเป็นผู้มีฝีมือในการปราบจระเข้ สามารถ
ปราบชาลวันได้ เมื่อตามไปฆ่าชาลวันในลำ ไค้พบกับนางวิมาดาเมียชาลวันเกิดความรักใคร่
และภายหลังก็นางวิมาดาเป็นภรรยา

ในเรื่องควาวี พระควาวีเดินทางมาปราบนกอินทรีที่เมืองจันทร์นคร พบ
กลอุบายใหญ่ที่แก้วไม่เค็กเสียง จึงไ้พระขรรค์แหวนำกลองออกมาพบนางจันทร์สุภา
กษัตริย์เมืองนี้จึงไ้อภิเษกสมรสกัน¹

2. ฝ่ายหญิง เป็นฝ่ายเลือก

ฝ่ายหญิง เป็นฝ่ายเลือกคู่ครองเองนี้ มีปรากฏในเรื่องสังข์ทอง แต่ในกรณี
นี้มีลักษณะกึ่งฝ่ายหญิงเลือกคู่ครองเองและกึ่งผู้ปกครองเลือกให้ กล่าวคือ ในตอนแรกท้าว
สามนคค์บุตรกลดตามที่กำหนดไว้มาไ้ระวีกาทั้ง 7 เลือกก่อน พระชิงกา 6 องค์นั้น เลือกคู่
ครองที่ท้าวสามนคค์กำหนดมาให้อีกต่อหนึ่ง แต่สำหรับภริยานางรจนานั้น เรียกไ้ว่าเป็นฝ่าย
เลือกคู่ครองเอง เพราะในตอนหลังท้าวสามนคค์ไ้เกล็ดคนมาทั้งเมือง ไม่มีข้อบังคับเรื่อง
คู่สมรสอีกต่อไป และเมื่อนางรจนาเลือกเจ้าเงาะนั้น ท้าวสามนคค์ไม่พอพระทัย แต่นางรจนา
ก็ยังคือกึ่งเลือกจนไ้ แม้ว่าจะมีข้อความสับสนัน คือ เทวดาเข้ามาช่วย แต่เทวดากทำหน้า
เพียงช่วยไ้นางรจนาเห็นรูปทองของเจ้าเงาะเมื่อเป็นคำประกอบในการตัดสินใจของนางรจนา
เอง กวางที่นางรจนาขอมลามากไปอยู่กระหม่อมและกึ่งค้ให้จะเลือกเจ้าเงาะจนไ้ดังนั้น แสดงว่า
นางรจนาเป็นฝ่ายเลือกคู่ครองเอง

จะเห็นไ้ว่า การเลือกคู่ครองในบทละครนอกนั้นมีทั้ง 2 ลักษณะ คือ
ผู้เลือกคู่ครองให้ และหญิงหรือชายเป็นฝ่ายเลือกคู่ครองเอง

¹ เนื้อความตอนนี้เป็นเนื้อความเดิม ไม่มีปรากฏในบทละครนอก

ค่านิยมในการเลือกคู่ครอง

การเลือกคู่ครองนั้น ไม่ว่าจะเป็นไปลักษณะใดจะต้องมีหลักเกณฑ์พิจารณาการเลือกคู่ครองด้วย กล่าวคือจะแสดงให้เห็นถึงค่านิยมของการเลือกคู่ครองว่าตามปกติแล้วจะเป็นไปในลักษณะใด ค่านิยมนี้หมายถึง แนวความคิดหรือความเชื่อบางอย่างที่เป็นที่ยอมรับ และเห็นว่าเป็นคุณค่าในหมู่คน พวกใดพวกหนึ่ง¹ เป็นการบ่งชี้ให้เห็นคุณค่า เช่น พระเอกในละครสันสกฤตจะต้องมีคุณสมบัติ 8 ประการดังต่อไปนี้

1. มีความมั่งคั่ง (โศภะ)
2. มีความร่าเริง (วิลาสะ)
3. มีความมั่นคง (มาตุรยะ)
4. มีความสุขุม (คามภีรยะ)
5. มีความเก๋เกี้ยว (โสภุรยะ)
6. มีอำนาจ (เกชชะ)
7. มีความรื่นเริงสนุกสนาน (ลลิตะ)
8. มีใจกว้างไม่ผูกพยาบาท (เออาทารยะ)²

เป็นต้น

ในบทละครนอกก็เช่นเดียวกับวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ลักษณะของตัวละครเอกและการดำเนินชีวิตของตัวละครในเรื่อง จะมีส่วนสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมของการเลือกคู่ครองที่มีอยู่ในบทละครนอก จะพิจารณาทามหัวข้อต่อไปนี้

¹ประสาธน์ หลักศิลา, ปัญหาสังคม (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2504), หน้า 272.

²นิยะดา สาริกภูติ, "ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยกับละครภารต," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 201.

ก. อายุของคู่สมรส

คามปกติแล้ว คนไทยในสมัยโบราณจะแต่งงานกันในวัยหนุ่มสาว ดังเช่นในจดหมายเหตุลาลูแบร์¹ ได้กล่าวไว้ว่า ชาวสยามอยู่ในสถานะที่จะมีบุตรได้ตั้งแต่ 12 ขวบ และนางที่ก่อนหน้านั้นเสียอีก และนางคนเมื่อมีอายุล่วง 40 ปีไปแล้วก็ยังมีบุตรอยู่ได้ จึงเป็นธรรมเนียมของชาวสยามที่จะจัดให้ลูกสาวหลานสาวแต่งงานแต่อายุเยาว์กับชายหนุ่มซึ่งมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน

ในบทละครนอกไม่ได้อ้างถึงอายุของตัวละครในตอนสมรสอย่างชัดเจน แต่เมื่อพิจารณาจากในเนื้อเรื่องแล้วจะเห็นว่านิยมแต่งงานในวัยหนุ่มสาวดังเช่น ในเรื่องควาญ ท้าวตันนุราชตรีศเมื่อครั้งทองการไคนางจันทสุคาเป็นมเหสีว่า

ทุกวันนี้มีธุระรำคาญ   เกี่ยวพานผู้หญิง เขาชิงชัง
เพราะแหงนอมผอมชรูปราง   แกมคางไม่ครัดเคร่ง เปล่งปลั่ง²

กล่าวกันว่า " เกี่ยวพานผู้หญิง เขาชิงชัง" และเหตุที่ชิงชังก็เพราะ "แหงนอมผอมชูปราง" แสดงให้เห็นว่า การแต่งงานในวัยหนุ่มสาวจะเป็นที่นิยมมากกว่า

เมื่อพิจารณาวรรณคดีเรื่องอื่นที่แต่งในสมัยใกล้เคียงฝ่ายชายและหญิงมักจะสมรสในระหว่างอายุประมาณ 16-18 ปี เช่น ในวรรณคดีเรื่อง ขุนช้าง-ขุนแผน คำพูดโต้ตอบของนางพิมพิลาไลย และพลายแก้วว่า

ฉันหรือปีชวคนะหม่อมพี่   สิบหกปีนี่เพิ่งบริบริม
อ่อนกว่าพี่สองปีเจียวนะพี่   เจ้าเนื้อนี้พี่สายทองแกปีไร³

¹สันต์ ท. โกมลบุตร, จดหมายเหตุลาลูแบร์ (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2510), หน้า 225.

²พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกรวม 6 เรื่อง, หน้า 534.

³พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ขุนช้าง-ขุนแผน (พระนคร : กรมศิลปากร, 2506), หน้า 138.

พระราชนิพนธ์บทละครว่า เรื่อง "อิเหนา" ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระอภัยมณีของสุนทรภู่ คำละครเอกของเรื่องจะได้คู่กันแต่อยู่ในวัยหนุ่มสาวทั้งสิ้น

นอกจากนั้นยังปรากฏหลักฐานในพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย¹ ว่า พระองค์ประสูติเมื่อ พ.ศ. 2310 และในเวลาที่ดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ทรงมีพระชายาชื่อ "สี" และทรงมีพระธิดาประสูติจากพระชายาองค์นี้คือ พระองค์เจ้าหญิงจกจัน เมื่อปี พ.ศ. 2328 แสดงว่าพระองค์ทรงอภิเษกสมรสเมื่อพระชนม์ได้ 17 พรรษา แม้ในประมวลกฎหมายแพ่งพาณิชย์² ของไทย หมวดสอง ใบบัญญัติเงื่อนไขแห่งการสมรสไว้ในมาตรา 1445 ไว้ว่า การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายมีอายุ 17 ปีบริบูรณ์ และหญิงมีอายุได้ 15 ปีบริบูรณ์

หลักฐานกึ่งกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า อายุของคู่สมรสอยู่ในวัยหนุ่มสาวอายุประมาณ 15-20 ปีเท่านั้น เมื่อพิจารณาเนื้อความในบทละครนอกแล้วจะเห็นว่าคำละครเอกของเรื่องสมรสกันในวัยหนุ่มสาวเช่นกัน

มีขวที่น่าสังเกตในเรื่อง ดังข้อทอนหนึ่งกล่าวถึงอายุของคู่สมรสไว้ชัดเจน ตอนที่ท้าวสามนทศองการให้พระธิดาทั้ง 7 เลือกคู่ครอง พระองค์กำหนดหลักเกณฑ์ขึ้นทันทีเกี่ยวกับอายุของคู่ครองว่า

ผู้ใดมีโอรสรูปงาม

แต่ในสามสิบเศษชันษา³

¹กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร : ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2504), หน้า 724.

²ศรี นิลิดา, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 19.

³พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกรวม 6 เรื่อง, หน้า 95.

ข้อความตอนนี้นำแสดงประสงคไวชัดเจนว่า ท้าวละครฝ่ายชายที่มีสิทธิ์จะมาเป็น
 คู่ครองของพระธิดาทัง 7 นั้น จะต้องมียายุ 30 ปีเศษ การกำหนดอายุไว้ 30 ปีเศษนั้น
 ค่อนข้างจะมากกว่าที่นิยมกันปกติ และแปลกกว่าวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ด้วย การที่พระบาท
 สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์กำหนดอายุของการเลือกคู่ครองไว้ชัดเจน
 เช่นนี้ สามารถวิเคราะห์ได้หลายประเด็น กล่าวคือ

1. กลอนพาไป เมื่อพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ถึงตอนที่ว่า "ผู้ใดมีโอรสรูปงาม"
 บทกลอนวรรคต่อไปต้องการคำที่จะสัมผัสกับ "งาม" จึงใช้คำว่า "สาม" อายุ 30 ปีเศษ
 จึงเป็นเรื่องของความต้องการจะให้สัมผัสไม่ไ้คั้งใจจะกำหนดอายุที่แน่นอน

2. โดยเจตนา ถ้าวิเคราะห์ในแง่ที่ว่าพระองค์ทรงมีเจตนาแน่นอนที่จะกำหนด
 อายุของคู่สมรสไว้ชัดเจน จะมีเหตุผลสนับสนุนได้หลายกรณีกล่าวคือ

— ท้าวสามนตมีพระธิดา 7 องค์ และองค์สุดท้ายมีอายุมากพอที่จะมีคู่ครอง
 ฉะนั้นพระธิดาองค์โตจะต้องมีอายุมาก ในการเลือกคู่ครองนี้เองทำให้เลือกกราวเดียวกัน
 หมก ฉะนั้นจึงต้องกำหนดอายุไว้ให้สูง เพื่อจะได้ไม่เป็นปัญหาในด้านฝ่ายชายมีอายุน้อยกว่า
 ฝ่ายหญิง

— ถ้าท้าวสามนตไม่กำหนดอายุเลย และพระธิดาเกิดเลือกคู่ครองที่มีอายุ
 มากหรือน้อยเกินไป ก็จะมีปัญหาในด้าน "จะยกพารามอบให้ครอบครอง" ด้วย อาจจะ
 เป็นเรื่องยุ่งยากในการปกครองบ้านเมืองต่อไป

— ท้าวสามนตกำหนดอายุของผู้จะมาเป็นคู่ครองของพระธิดาว่า จะต้อง
 อายุ 30 ปีเศษ ฉะนั้นคู่ครองของพระธิดา 6 องค์จะต้องมีอายุ 30 ปีเศษ ตามที่กำหนดไว้
 เนื้อเรื่องต่อมาแสดงให้เห็นถึงความสามารถของเจ้าเงาะ หรือพระสังข์ ผู้ที่ไม่ไ้กล่าวไว้
 ว่าจะต้องมีอายุ 30 ปีเศษ ตั้งแต่การหาเนื้อหาปลาตลอดจนถึงตีรักษาบ้านเมือง และแสดง
 ให้เห็นว่า คู่ครองของพระธิดา 6 องค์ไม่มีความสามารถแต่อย่างใด แม้แต่พระธิดาทัง 6 องค์
 ก็ยังรู้สึกว่าการเลือกคนผิด คั้งข้อความที่ว่า

“ภูกระษัตริ์ตั้งพวงมาลัย

จะเลือกเจ้าเงาะไว้เป็นของตัว”¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 207.

เนื้อความตอนนี้ อาจแสดงลักษณะที่ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงต้องการจะแสดงให้เห็นว่า การกำหนดอายุของกุมภกรงไว้สูงนั้นไม่มีความสำคัญหรือไม่ มีประโยชน์ในการที่จะกรองชีวิตคู่ด้วยกันแต่ประการใด แต่ความสามารถของตัวละคร ฝ่ายชายเป็นเรื่องที่สำคัญมากกว่า เรื่องของอายุของกุมภกรง

ในบทละครนอกเรื่องอื่น ๆ คือ ไชยเชษฐ์ มณีพิชัย ไกรทอง และคารวี ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องของอายุของกุมภกรงเลย ในกรณีนี้อาจเป็นเพราะว่าพระไชยเชษฐ์ และนางสุวิงชา ในเรื่องไชยเชษฐ์ พระมณีพิชัยและนางยอพระกลิ่น ในเรื่องพระมณีพิชัยนั้น เนื้อความไม่ได้กล่าวถึงตอนที่พบกันและแต่งงานกัน จึงไม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้อย่างละเอียด ส่วนในเรื่องไกรทอง และคารวีนั้น เนื้อความกล่าวถึงตอนไกรทองพบนางวิมาลาและชนพระคารวีพบนางจันทสุภา แต่ไม่ได้กล่าวถึงความสำคัญของการกำหนดอายุของกุมภกรงแน่นอน พิจารณาได้จากเนื้อความแต่เพียงว่าตัวละครในเรื่องยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว พ่อแม่ของทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายยังมีชีวิตอยู่ เช่น พระมณีพิชัยยังมีทั้งพระราชบิดา พระราชมารดา นางตะเกาแก้วนางตะเกาทอง บิดาก็ยังมีชีวิตอยู่ แสดงว่าตัวละครทั้งฝ่ายหญิงและชายยังมีอายุไม่มากนัก แต่ไม่ได้กล่าวถึงอย่างละเอียด

ข. คุณสมบัติของกุมภกรง

คุณสมบัติของกุมภกรงที่จะกล่าวถึงนี้ แบ่งออกเป็น

1. คุณสมบัติของตัวละครฝ่ายชาย
2. คุณสมบัติของตัวละครฝ่ายหญิง

ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงแต่ละหัวข้อดังต่อไปนี้

ตารางแสดงคุณสมบัติของตัวละครฝ่ายชาย

	สังข์ทอง	ไชยเชษฐ	มณีพิชัย	ไกรทอง	กาวิ
ความสามารถ	มีเวทมนตร์ เรียกเนื้อ ติดดี	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ปราบจระเข้	สู้กับอินทรี รบชนะ
ชาติตระกูล	ลูกกษัตริย์	ลูกกษัตริย์	ลูกกษัตริย์	คนธรรมดา	ลูกโค
ยศศักดิ์	ครองเมือง	ครองเมือง	ครองเมือง	ครองสมบัติ	ครองเมือง
อุปนิสัย แก่นซึก	กตัญญู	หุเบา	หุเบา	เจ้าชู้	กล้าหาญ กตัญญู

ก) ความสามารถ ในบทละครนอกจะยกย่องตัวละครฝ่ายชายที่มีความสามารถมากที่สุด เค้าโครงเรื่องในบทละครนอกส่วนมากจะมีแนวคิดอย่างหนึ่งปรากฏ คือ การสร้างเรื่องให้ตัวละครฝ่ายชายต้องเดินทางไปเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในป่าและได้แสดงความสามารถในการสู้รบให้ปรากฏ

ในเรื่องสังข์ทอง พระสังข์ทองได้รับการยกย่องมากเมื่อแสดงความสามารถให้ประจักษ์ เริ่มตั้งแต่ออกมาหาเนื้อหาปลา และตีคดีรักษาบ้านเมืองไว้ได้เป็นความสามารถชั้นเหนือบุคคลธรรมดา เพราะต้องการจะสร้างความสามารถอันยิ่งใหญ่ให้ตัวละคร ความสามารถของพระสังข์เป็นส่วนที่เน้นให้เห็นถึงความเป็น "พระเอก" ของพระสังข์มากกว่าคุณสมบัติในท่านอื่น

ในเรื่องไกรทอง ไกรทองเป็นผู้มีความสามารถเพราะฆ่าชาลวัน **พญาจระเข้** ถึงแก่ความตาย ในขณะที่หมอจระเข้ที่มีความสามารถคนอื่นไม่อาจจะเอาชนะได้ และ **ความ**

สามารถของไกรทองนี้มีผลให้ไกรทองไค่นางกะเภาแควนางกะเภาทองเป็นภรรยา

ในเรื่องควี พระควีไค่ความสามารถชำนาญอินทรีที่โฉบมากินผู้คนที่เมืองจันทร์ นครไค่ ทอมาได้ไค่ความสามารถฆ่าตัวสันนุราชคช และรบกับไวยหักไค่ชัยชนะ

ส่วนในเรื่องไชยเชษฐ และมณีพิชัยนั้นไม่ไค่เน้นถึงความสามารถของกั้วละคร ฝ่ายชาย

ข) ชาติตระกูล บทละครนอกทั้ง 5 เรื่อง เป็นเรื่องทำนองจักร ๆ วงศ์ ๆ ถึง 4 เรื่อง ยกเว้นเรื่องไกรทองเพียงเรื่องเดียว ฉะนั้นกั้วละครเอกจึงเป็นผู้มีชาติตระกูลสูง กล่าวคือเป็นกษัตริย์หรือโอรสกษัตริย์เป็นส่วนใหญ่

ในเรื่องสังข์ทอง ท้าวสามนตกำหนดกั้วที่จะมาเป็นกั้วครองของ พระธิดาไว้ในชั้นแรกว่าจะต้องมีชาติตระกูล กล่าวคือกั้วเป็นโอรสของบรรดาเจ้าเมืองทั้งหลาย เมื่อ นางรจนาเลือกเจ้าเงาะ เป็นกั้วครองนั้นนางมณฑาทิศว่า

เสียดเสียดก็ไค่รักกั้ว	เลือกกั้วไค่เงาะเห็นเหมาะใจ
เขาจะเยาะเย้ยเล่นเป็นคำรา	พอแม่จะเอาหน้าไปไค่ไหน
จะเชิดช้อลื้อลันสนั่นไป	ถึงบรรลัยกัไค่เดินเขานินทา ¹

กล่าวได้ว่า "เขาจะเยาะเย้ยเล่นเป็นคำรา" แสดงว่า การเลือกกั้วครองที่ไม่เหมาะสมกันในคานชาติตระกูลไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม และต่อมาภายหลังเมื่อทราบความจริงว่า เจ้าเงาะนั้นเป็นโอรสของใคร ท้าวสามนตก็ตรัสว่า

ลูกเขยกั้วก็มีสันดาน	เป็นเฝ้าหงศ์วงศ์วานกษัตริ
สมยศสมศักดิ์น่ารักไค่	สิ้นไค่ไค่อายชายหน้า ²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 203.

แสดงว่า เรื่องของชาติตระกูลเป็นเรื่องที่สำคัญเรื่องหนึ่งในการพิจารณาคุณสมบัติของคู่สมรสในเรื่องสังข์ทอง

ในเรื่องไชยเชษฐ พระไชยเชษฐเป็นโอรสของท้าวธรรมมิก และนางแก้วสังข์จากรองเมืองเหม็นค

ในเรื่องมณีพิชัย พระมณีพิชัยเป็นโอรสของท้าวพิชัยบุรุษ และนางจันทรรองเมืองอยุธยา

ส่วนในเรื่อง ไกรทองนั้น ไกรทองไปได้เป็นผู้มีชาติตระกูล เป็นเพียงบุคคลธรรมดาที่มีความสามารถเท่านั้น

ในเรื่อง คาวี ก็เช่นกัน พระคาวีไม่เป็นผู้มีชาติตระกูลมาก่อน เป็นเพียงลูกโคที่มีความซื่อสัตย์ ฤาษีจึงชุบขึ้นมาให้เป็นคน

ก) ยศศักดิ์

ในบทละครนอกนี้ แสดงให้เห็นว่า ยศศักดิ์เป็นสิ่งสำคัญของตัวละครฝ่ายชายอยู่มาก กล่าวคือ

ในเรื่อง สังข์ทอง พระสังข์ไ้ครองเมืองของนางรจนาดูริยะระยະหนึ่ง และต่อมาไ้ครองเมืองของตนเอง

ในเรื่อง ไชยเชษฐ พระไชยเชษฐไ้เป็นกษัตริย์ครองเมืองของตนเอง

ในเรื่อง มณีพิชัย พระมณีพิชัยไ้เป็นกษัตริย์ครองเมืองของตนเอง

ในเรื่องคาวี พระคาวีไ้เป็นกษัตริย์ครองเมืองของนางจันทสุภา

ยกเว้นในเรื่องไกรทองนั้น ไกรทองไม่ได้เป็นกษัตริย์ แต่ไ้ได้ครอบครองทรัพย์สินทั้งของนางตะเภาแก้ว นางตะเภาทอง และนางวิมาดา

แสดงว่าตัวละครฝ่ายชายจะเป็นผู้มียศศักดิ์สูง เป็นส่วนใหญ่

ง. อุบนิสัยเคน :

ในเรื่องสังข์ทอง อุบนิสัยเคนรัชชของตัวละครเอกฝ่ายชาย คือ พระสังข์นั้น ใต้แก่ ความกตัญญู พระสังข์เป็นผู้นิยมความกตัญญูมาตั้งแต่ยังเด็ก เมื่อครั้งที่นางจันท์เหวี่ยง ขับไล่ออกจากเมือง ต้องมาอาศัยอยู่กับทนายในป่าได้รับความลำบาก พระสังข์เป็นผู้ช่วยเหลือ มารดา เมื่อได้ครอง เมืองของนางรจนายูนัน ท้าววยศวิมลและนางจันท์เทวีตามมาพบ พระสังข์ ก็ยินดีไม่ไ้คิดผูกพยาบาทโกรธแค้นเมื่อนึกถึง เหตุการณที่ท้าววยศวิมลเคยกระทำกับตนเอง แม้แต่ กับนางพันธุรัตนางยักษ์ที่เลี้ยงดูพระสังข์มากเช่นกัน พระสังข์ยังคร่ำครวญถึงและอธิบายถึง ความจำเป็นที่ตองจากมา เช่นทรงที่ว่า

โอ้อนิจจามารดาเลี้ยง

เคยदनอมกล่อมเกลี้ยงรักไกร

แสนสนิทธิศวาสังดวงใจ

มิให้ลูกยาอนาทร

พระคุณล้าลอบจบดินแดน

ยังมีไต่ทดแทนพระคุณก่อน

วันนี้จะพลัดพรากจากจร

มารกรคอยอยู่จงดี ¹

เหตุกวยมารดาของชาน

ทุกชรอนไรที่พึงพา

จะยากเย็นเป็นตายก็ไม่แฉง

จะไปสืบเสาะแสวงทุกแห่งหา ²

แสดงความกตัญญูของพระสังข์ที่มีต่อผู้มีพระคุณ

ในเรื่องไชยเชษฐ อุบนิสัยเคนรัชชของพระไชยเชษฐ คือ หูเบา เชิดกนงาย โดยไม่ได้พิจารณาความถูกต้องใ้หลงแต่เสียก่อน เช่น ไ้เกร็ดที่ นางสุวิธราถูกใส่ร้ายว่าคลอด ลูกเป็นท่อนลัก

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

ในเรื่องมณีพิชัย อุบัติยศเคนซัทของพระมณีพิชัย คือ หูเบา เช่นกัน ในกรณี
ที่นางยอพระกลิ่นถูกใส่ร้ายว่า กินแมว

ในเรื่อง ไกรทอง อุบัติยศเคนซัทของไกรทอง คือ เจ้าชู ไกรทองได้นาง
ตะเกาแก้ว นางตะเกาทองเป็นภรรยา แต่เมื่อครั้งลงไปปราบชาละวันนั้น เกิดไปคิดใจ
นางวิมาลาภรรยาของชาละวัน และได้ใช้เวทมนตร์ช่วยเหลือจนนางวิมาลายอมเป็นภรรยา
ของตน ทำให้เกิดปัญหาหึงหวงขึ้นในที่สุด

ในเรื่อง คาวี อุบัติยศเคนซัทของ พระคาวี ก็คือ กล้าหาญ ถัดสู่นกอินทรี
อย่างไม้กล้าเกรงและเมื่อนางจันทร์สุภาถูกลักพาตัวไป พระคาวีก็ติดตามไปขวางชิงนางคืนมา
ได้ และยังต่อสู้รบกับไวยทัตไฉฉัยชนะอีก แสดงถึงความกล้าหาญไม่เกรงอันตรายใด ๆ

ข้อที่น่าสังเกต คือ ในการเลือกคู่ครองนั้น คุณสมบัติที่สำคัญของฝ่ายชายไม่ได้
พิจารณาในค่านูบัตยศเคนซัทเลย กล่าวคือ อุบัติยศของตัวละครฝ่ายชายนั้นปรากฏขึ้นในเนื้อ
เรื่องแต่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ในการพิจารณาเลือกคู่ครอง หลักเกณฑ์ในการพิจารณา
คู่ครองขึ้นอยู่กับความสามารถและยศศักดิ์ชาติตระกูล แต่ไม่ได้คำนึงถึงอุบัติเหตุของตัวละคร
ฝ่ายชายเลย

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. คุณสมบัติของตัวละครฝ่ายหญิง

ตารางแสดงคุณสมบัติของตัวละครฝ่ายหญิง

นางรจนา   นางสุวิงษา   นางขอพระกลิ่น   นางวิมาดา   นางตะเภากแก้ว¹   นางจันทสุภา
นางตะเภาทอง

ชาติตระกูล	ดูถูกเหยียดหยาม	ดูถูกเหยียดหยาม	ดูถูกพระอินทร์	ไม่ปรากฏ	ดูถูกเศรษฐี	ดูถูกเหยียดหยาม
ยศศักดิ์	มเหสีเอก	มเหสีเอก	มเหสีเอก	ภรรยาอรอง	ภรรยาหลวง	มเหสีเอก
ความซื่อสัตย์	จงรักภักดี ต่อพระสังข์	จงรักภักดี ต่อพระไชยเชษฐ	จงรักภักดี ต่อพระมณีนพิตย	จงรักภักดี ต่อไกรทอง	จงรักภักดี ต่อไกรทอง	จงรักภักดี ต่อพระกาวิ
ความบริสุทธิ์	เป็นหญิง พรหมจารี	เป็นหญิง พรหมจารี	เป็นหญิง พรหมจารี	มีสามีมา ก่อนไกรทอง	เป็นหญิง พรหมจารี	เป็นหญิง พรหมจารี

สำหรับตัวละครฝ่ายหญิง จะเน้นคุณสมบัติต่อไปนี้คือ

ก) ชาติตระกูล จะเห็นได้ว่า ตัวละครฝ่ายหญิงจะมีชาติตระกูลทัดเทียมกับฝ่ายชายเท่ากัน กล่าวคือ

ในเรื่องสังข์ทอง นางรจนาเป็นพระธิดาของท้าวสามนต์และนางมณฑาแห่งเมืองสามนต์

¹ในที่นี้จะถือว่า ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในเรื่องไกรทอง ก็คือ นางตะเภากแก้ว นางตะเภาทอง และนางวิมาดา

นางตะเภากแก้วและนางตะเภาทองนั้นวิเคราะห์ในตารางเดียวกัน เพราะในเรื่องไกรทอง จะกล่าวถึงนางตะเภากแก้วและนางตะเภาทองรวม ๆ กัน

ในเรื่อง ไชยเชษฐ์ นางสุวิธยา เป็นพระธิดาของท้าวอภัยนุราช แห่งเมืองเวสาดี

ในเรื่อง มณีพิชัย นางขอมพระกลืน เป็นพระธิดาของพระอินทร์และนาง เกติณี

ในเรื่อง ไกรทอง นางตะเกาแก้ว ตะเกาทอง เป็นธิดาของเศรษฐีเมืองพิจิตร ส่วนนางวิมาลา ไม่ได้อ้างถึงเรื่องชาติตระกูล

ในเรื่อง คาวี นางจันทศุคา เป็นพระธิดาของท้าวมคธราชและนางจันทรวดี แห่ง เมืองจันทบุรี

จะเห็นได้ว่า ท้าวละครฝ่ายหญิงจะมีชาติตระกูลสูง เป็นส่วนใหญ่ในบทละครนอก เรื่อง ไชยเชษฐ์ พระไชยเชษฐ์พบนางสุวิธยาคนแรก เข้าใจว่าเป็นธิดาของท้าวสิงหนคร เป็นยักษ์ แต่ในเนื้อเรื่องจะแสดงชาติตระกูลที่แท้จริงของท้าวละครไว้ให้ปรากฏว่าสูงกว่านั้น ในบทละครนอกเรื่อง มณีพิชัย พระมณีพิชัยพบนางขอมพระกลืนอยู่ในป่าสงฆ์ไม่ไผ่ราวกับว่าเป็นผู้ไร้ยศศักดิ์ และจะทราบความจริงในภายหลังว่านาง เป็นลูกของพระอินทร์ แสดงว่าผู้แต่งมณีพิชัยตระหนักว่าเรื่องสำคัญที่จะต้องเน้นให้ชัดเจน

ข) ยศศักดิ์

ในเรื่อง สังข์ทอง นางรามา เป็นแม่เหล็ของพระสังข์ทอง ต่อมาได้ครองเมืองของพระสังข์

ในเรื่อง ไชยเชษฐ์ นางสุวิธยา เป็นแม่เหล็กของพระไชยเชษฐ์ ต่อมาได้ครองเมืองของพระไชยเชษฐ์

ในเรื่อง มณีพิชัย นางขอมพระกลืน เป็นแม่เหล็กของพระมณีพิชัย ต่อมาได้ครองเมืองของพระมณีพิชัย

ในเรื่อง ไกรทอง นางตะเกาแก้ว ตะเกาทอง เป็นภรรยาเอกของไกรทอง

นางวิมาลาเป็นภรรยาของชาลวัน พญาจระเข้ ต่อมาเป็นภรรยาของ ไกรทอง

ในเรื่อง คาวี นางจันทสุภาเป็นมเหสีเอกของพระคาวี ต่อมาได้ครองเมือง ของนางจันทสุภาเอง

แสดงว่า ตัวละคร เอกฝ่ายหญิงจะมีคุณสมบัติในค่านิยมศักดิ์เท่าเทียมกันกับ ตัวละครเอกฝ่ายชาย

ค) ความจงรักภักดี

จะเห็นได้ว่า ตัวละครเอกฝ่ายหญิงจะมีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อสามีเหมือน กันหมดทุกคน และทุกเรื่อง กล่าวคือ

ในเรื่องสังข์ทอง นางรจนาจะซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระสังข์ แม่ทองพันชั่ง ล้ำมากถูกขังได้ไปอยู่กระท่อมควายกันก็ยอมทุกข์ทนลำบาก

ในเรื่องไชยเชษฐ์ นางสุวิธษาถูกพระไชยเชษฐ์ขังไว้ไกลจากบ้านเมืองคง กลับไปยังบ้านเมืองเดิม ได้รับความลำบากในการเดินทาง ภายหลังพระไชยเชษฐ์รู้ความจริง มารับนางกลับเมือง ระยะที่จากกันนั้น นางสุวิธษายังคงรักและซื่อสัตย์ต่อพระไชยเชษฐ์

ในเรื่องมณีพิชัย นางขอมพระกลิ้ง ถูกใส่ร้าย โดนขับไล่ออกจากเมือง นาง พยายามติดตามหาทางพิสูจน์ความจริงและโคกกลับคืนบ้านเมือง ในที่สุด

ในเรื่องไกรทอง นางตะเภาแก้ว นางตะเภาทอง มีความจงรักภักดีต่อไกรทอง แม่ไกรทองจะไปมีภรรยาอื่น

นางวิมาลาในคอนต้นก็ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อชาลวัน ภายหลังถูกไกรทองร้าย เวทมนตร์ทำให้ใจอ่อนยอมเป็นภรรยาไกรทอง และเมื่อเป็นภรรยาไกรทองแล้วก็ซื่อสัตย์จงรัก ภักดีต่อไกรทองเช่นกัน

ในเรื่อง คาวี นางจันทสุภาถูกขยายเข้าหัตถ์ประสาทไช้กอดอุบายลักพาตัวนางไปถวายท้าวสันนุราช แคว้นอานาจความซื่อสัตย์จงรักภักดีของนางที่มีต่อพระกาวิ ทำให้ท้าวสันนุราชไม่สามารถเข้าใกล้ตัวนางได้ และภายหลังก็ได้อยู่กับพระกาวิด้วยความสุข

แสดงให้เห็นว่า ในบทละครนอกนิยมให้ตัวละครเอกฝ่ายหญิง มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี ในเรื่องไกรทอง เมื่อนางวิมาลาได้เป็นภรรยาของไกรทอง ยังถูกไกรทองประชกประชันว่า

เจ้าสิสนักสำนักสำนวน	ทั้งกระบวนกระบิคติคับบั้ง
ถึงหนองน้ำลำธารอันเขาะซึ่ง	เป็นที่พึงสารทักไม้ซัดใคร ¹

ง) ความบริสุทธิ์²

ในบทละครนอกจะเห็นได้ว่า ตัวละครเอกฝ่ายหญิงจะนิยมหญิงที่เป็นพรหมจารีมากกว่าหญิงที่มีสามีมาแล้ว ตัวละครเอกฝ่ายหญิงจะทองเป็นหญิงพรหมจารีทั้งสิ้น ทั้งนางรจนาในเรื่องสังข์ทอง, นางสุวิธษาในเรื่องไชยเชษฐ, นางยอพระกลิ่นในเรื่องมณีพิชัย นางตะเกาแก้วนางกะเกาทอง ในเรื่องไกรทอง, นางจันทสุภาในเรื่องคาวี ยกเว้นนางวิมาลาในเรื่องไกรทอง และจะเห็นว่าหญิงมาอย่างนางวิมาลาจะได้รับการดูถูกต่าง ๆ นานา เช่นตอนที่ไกรทองกล่าวกับนางวิมาลาว่า

อันธรรมกาลสตรีมีผิว	คอยยังจิวว่าเช่นที่เป็นมาย
ไม่มีคนชมเหงคะเนงร้าย	ไปไหนไปง่ายสบายใจ
จงถอยหลังคิตถุกยารูจี	ผิวร่างอย่างนี้หากไม่
ยอมเป็นที่ลิดนินใจ	บุราณว่าไวลวนความจริง ³

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกกรม 6 เรื่อง, หน้า 380-381.

² ความบริสุทธิ์ในที่นี้หมายถึง ความบริสุทธิ์เป็นพรหมจารี

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 416.

ค. รูปสมบัติของกุสมรต

รูปสมบัติของกั้วละครทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายในบทละครนอกจะนิยมผู้มีรูปสมบัติลักษณะหน้ากาทาทางดี เป็นเรื่องสำคัญมากอย่างหนึ่ง

ในเรื่องสังข์ทอง ตอนที่พระราชาธิกาทั้ง 7 ของท้าวสามนต์เลือกคู่ครอง นางกั้วละครจากลักษณะรูปร่างหน้าตาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ ถึงในบทกลอนที่ว่า

คนโน้นรูปร่างกระจอยรอย	หนุ่มเขยน่ารักหนักหนา
คนนี่สีที่ลึกลับลงบา	หน้าตาเป็นประมาณพานพอกี
โขนแยะกนนอยู่ซนกลาง	รูปร่างจ๋าม่าคำมิกหมี่
เห็นหรือไม่วกนนั้นขันสิ้นคี	หน้างอกออกผิ่ประปราย ¹

ข้อความตอนนี แสดงให้เห็นว่าพระราชาทั้ง 6 ของท้าวสามนต์พิจารณาเลือกรองกั้วละครอาศัยจากรูปร่างภายนอกเป็นส่วนสำคัญ

กั้วละคร เอกฝ่ายหญิงก็เช่นกัน ผู้แต่งมักจะบรรยายให้เห็นความงามของกั้วละครเอกฝ่ายหญิงว่า มีลักษณะงดงามเป็นเลิศเสมอ เช่น ความงามของนางรจนา ในเรื่องสังข์ทองที่ว่า

พิศโฉมระชิวลาวิลาวัลย์	บุคผาดผิวพรรณดั่งทอง เคือน
งามละม่อมพร้อมสิ้นทั้งอินทรีย์	นางในธรณีไม่มีเหมือน ²

ความงามของนางยอพระกลิ่น ในเรื่อง มณีพิชัย ตอนแปลงตัว เป็นพราหมณ์ ที่ว่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

นั่งพิณพิศโฉมเจ้าพราหมณ์น้อย

แซมช้อยน่ารักเป็นหนักหนา

พิศพักตร์ผ่องผิวโสภา

กึ่งจันทร์ทรงกลดหมกมดทิน

รูปทรงสารพัดไม้ซัดขวาง

เหมือนละม้ายคล้ายนางยอพระกลิ่น

นวลละอองส่องแกมกัณฐกอิน

จะแย้มเยื้อนเหมือนดั้นทุกสิ่งอัน¹

เอวอกรรชรอ่อนแอ่น

แขนแมนรูปร่างเหมือนอย่างเขียน

กริยามารยาทแนบเนียน

พระพิณพิศเพียงไม่วางคา²

ส่วนในบทละครนอกเรื่องอื่น ๆ ไม่ได้อธิบายถึงกามงามของตัวละครฝ่ายหญิงและชายอย่างละเอียด

ง. ทรัพย์สินสมบัติของอุสมร

เค้าโครงเรื่องส่วนใหญ่ของละครนอกนั้นเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ตัวละครเอกของเรื่อง คือ กษัตริย์หรือโอรสธิดาของกษัตริย์ทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่องไกรทองเรื่องเดียว เมื่อตัวละครเอกของเรื่อง เป็นกษัตริย์แสดงว่าอยู่ในชาติตระกูลสูง จึงไม่ได้เน้นในเรื่อง ความสำคัญของทรัพย์สินสมบัติ แต่การที่ตัวละครเอกของเรื่อง เป็นกษัตริย์และอยู่ในชาติตระกูลสูงเช่นนี้ ย่อมเป็นเครื่องแสดงถึงทรัพย์สินมัตินามากมายไปในตัว แม้จะไม่กล่าวถึงแต่เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไป ส่วนบทละครนอกอีกเรื่องหนึ่ง คือ ไกรทองนั้น ตัวละครเอกของเรื่อง ไม่ได้เป็นกษัตริย์หรือผู้ที่เกิดในชาติตระกูลสูง เนื้อเรื่องจึงโลกดว เน้นถึงความสำคัญของทรัพย์สินมัตินั้นว่า นางตะเกาแก้วและนางตะเกาทองเป็นลูกสาวเศรษฐีเมืองพิจิกิจ ฉายโค ที่มีความสามารถปราบจระเข้ เศรษฐีก็จะยกนางตะเกาแก้วนางตะเกาทองให้เป็นภรรยา และจะแบ่งทรัพย์สินมัตินั้นให้กึ่งหนึ่ง การเน้นเรื่องทรัพย์สินมัตินั้นของเศรษฐีนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพย์สินมัตินั้นเป็นค่านิยมประการหนึ่งในการพิจารณาเลือกคู่ครองด้วยเช่นกัน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 459.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 452.

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ถ้านิยมในการพิจารณาเลือกคู่ครองนั้น คำรับท้าวละครฝ่ายชาย จะเน้นคุณสมบัติในทางชาติตระกูล, ยศศักดิ์ และความสามารถเป็นประการสำคัญ ถ้าหากท้าวละครฝ่ายชายเป็นผู้ที่อยู่ในชาติตระกูลสูง เช่นที่ประจักษ์ชัด เจนอยู่แล้วก็จะไม่คำนึงถึงความสามารถมากนัก เช่น ในเรื่องไชยเชษฐ และมณีพิชัย ส่วนในเรื่องสังข์ทองนั้น เมื่อนางรจนาลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครองนั้นไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมเพราะ เจ้าเงาะไม่มีสกุล รุนชาติ จึงต้องแสดงความสามารถให้ประจักษ์ตามลำดับ คือ ทาเนื้อ ทาปลา ถือศีล จึงได้รับการยกย่องและรู้เรื่องชาติตระกูลในภายหลัง ในเรื่องไกรทองและควาที่ทั้งไกรทองและพระควาไม่มีชาติตระกูลสูงมาก่อน ฉะนั้นจึงต้องเน้นในเรื่องของความสามารถเป็นพิเศษ และถือความสามารถของไกรทองและพระควาเป็นคุณสมบัติเด่นชัด แสดงว่าหากท้าวละครฝ่ายชายเป็นผู้ไม่ได้อยู่ในชาติตระกูลสูงก็ต้องคำนึงถึง เรื่องของความสามารถเป็นสำคัญ ส่วนในค่านิยมเสียใจก่อนนั้นไม่ได้เป็นเรื่องสำคัญในการพิจารณาเลือกคู่ครองเลย นอกจากนี้ก็จะพิจารณาในค่านิยมสมบัติ ส่วนในด้านทรัพย์สินสมบัตินั้น ถ้าท้าวละครฝ่ายหญิงมีทรัพย์สินสมบัติอยู่แล้วก็ไม่ได้คำนึงถึง เรื่องทรัพย์สินสมบัติของฝ่ายชาย เช่น ในเรื่องไกรทอง นางตะเกาแก้ว ตะเกาทอง นั้นเป็นลูกสาว เศรษฐีมีทรัพย์สินสมบัติมากอยู่แล้ว ในเรื่องควา นางจันท์สุคาเป็นพระธิดาของกษัตริย์ราชวงศ์เมืองย่อมมีทรัพย์สินสมบัติมากเช่นกัน

ดวงคุณสมบัติของท้าวละครฝ่ายหญิงนั้น เน้นไปในด้านของชาติตระกูล, ยศศักดิ์, มีความจงรักภักดี และเป็นหญิงพรหมจารี เป็นสำคัญ รวมทั้งรูปสมบัติและทรัพย์สินสมบัติด้วย แต่ในค่านิยมทรัพย์สินนั้น ถ้าฝ่ายชายมีทรัพย์สินสมบัติมากแล้ว ก็ไม่ได้คำนึงถึงทรัพย์สินสมบัติของฝ่ายหญิง เช่น ในเรื่องไชยเชษฐ และมณีพิชัย ไม่ได้คำนึงถึงทรัพย์สินสมบัติของนางสุวิงษา และนางยอดพระกลิ่น

ข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ในค่านิยมความรู้ความสามารถนั้น ฝ่ายชายจะเน้นไปในด้านความรู้ในด้านเวทมนตร์คาถาและวิชาการป้องกันตัว เช่น พระสังข์เวธเนเวทมนตร์ เรียกเนื้อเรียกปลา ไกรทองเวธเนวิชาปราบจระเข้ ควาเวธเนคาถาอาคมเป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ในด้านของความรู้ความสามารถนั้น ฝ่ายชายจะเน้นการศึกษาวิชาความรู้ในด้านวิศวกรรมและวิชาการป้องกันตัวมากกว่าวิชาหนังสือ และสำหรับตัวละครฝ่ายหญิงไม่ปรากฏเรื่องของการศึกษาเล่าเรียนแต่ประการใด

การสวามิภักดิ์ การหมั้น และการแต่งงาน

ตามปกติแล้ว ประเพณีไทยแต่ดั้งเดิม ก่อนที่จะถึงพิธีแต่งงานนั้น ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายใหญ่ใหญ่มาวัดการสวามิภักดิ์ต่อผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ครั้นพูดวาทันเรียบร้อยแล้ว ฝ่ายชายก็ใหญ่ใหญ่นำเงินสินสอดและทองหมั้นไปให้แก่ผู้ปกครองฝ่ายหญิง เป็นการประกันสัญญาว่าจะไม่ทิ้งขว้างหยาร้าง เพราะตามธรรมเนียมหญิงยอมเป็นฝ่ายเสียเปรียบทั้งกายและใจ กล่าวคือ กายอ่อนแอไม่เหมาะแก่การหาเลี้ยงชีพอย่างชาย ใจก็มีความรู้สึกเจ็บอายและถูกรหานินทาได้ง่าย เพราะฉะนั้นเงินจำนวนนี้จึงเป็นเสมือนเงินที่แสดงว่าจะไม่ทอดทิ้ง¹ เมื่อถึงวันฤกษ์ดีญาติฝ่ายชายก็จะให้เขาแก่นำขันหมากหมั้นไปใหญ่ปกครองฝ่ายหญิง ในวันหมั้นหมั้นก็จะมีขันใส่หมากลูกกับพู่ใบขันหนึ่ง กับทองคำอันเป็นน้ำหนักเท่าที่ตกลงกันได้ มีขนมต่าง ๆ ตามแต่จะจัดได้ หรือบางทีก็ไม่มีขันหมากหมั้นต่อกัน หากว่าญาติทั้งสองฝ่ายรักใคร่ เชื้อติดกันอยู่แล้ว² จากนั้นในวันแต่งงานก็จะมีพิธีต่าง ๆ เช่น พิธีแห่ขันหมาก รดน้ำ ไหว้ผู้ใหญ่กายาย นิธิปูที่นอน พิธีส่งตัวต่าง ๆ เช่นในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนนางทองประศรีไปสู่ขอนางพิมลดาได้จากนางศรีประจันให้พลายแก้วบุตรของนาง นางศรีประจันตกใจถึงเงื่อนไขว่

¹มจ. พูนพิศมัย จิตกุล, ประเพณีพิธีไทย (กรุงเทพฯ : กิ่งวิทยา, 2518), หน้า 30.

²แปลก สนธิรักษ์, ลัทธิประเพณีและพิธีกรรม (นครหลวงกรุงเทพธนบุรี : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2515), หน้า 426.

“ข้าจะให้ลูกข้าสืบหาซึ่ง น้ำไห้วสำหรับหนึ่งก่พอกี เดือนสิบสองวัน เสาร์ขึ้นเก้าค่ำ ทองประศรีรับคำมีไคนาน	ชั้นทบากมั่งน้อยมากไม่จุ หอมี่ท่าทองฟากกระดาน กำหนดงานจะทำให้เขียนอ่าน ความแต่ท่านจะจัดไม่ช้ลใจ” ¹
--	--

จากที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า สังคมไทยในสมัยก่อนนั้นชาวไทยจะมีประเพณีผู้ขอ
หมั้นหมาย และแต่งงาน กำหนดขึ้นเป็นพิธีการตามชั้นก่อน แต่ในบทละครนอกนี้ไม่มีปรากฏ
อย่างละเอียด เพราะเหตุผลหลายประการ คือ

1. บทละครนอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น มีจุดมุ่งหมายสำคัญ
ตรงที่ใช้เป็นบทละครสำหรับเล่นละครจริง ๆ สอดคล้องต่อกันทั้งฉัลาและบทพิธีการผู้ขอ
หมั้นหมายและแต่งงาน เป็นส่วนประกอบที่จะทำให้บทละครเย็นเยือกไรเวลา

2. เนื้อเรื่องที่นำมาแต่ง เป็นบทละครนั้น นำมาเป็นคน ๆ และไม่จบบริบูรณ์ทั้ง
เรื่อง ตอนที่นำมาแต่ง เป็นบทละครไม่ใช่ตอนที่เกี่ยวกับกาแต่งงาน จึงไม่ได้แสดงไว้อย่าง
ละเอียด เนื้อเรื่องก่อน เป็นบทละครนอกก็ไม่มีปรากฏอย่างละเอียดเพียงแต่กล่าวถึงว่ามี
กาแต่งงานเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เรื่องของการหมั้นหมาย ผู้ขอ และแต่งงานก็ยังมีการกล่าวถึงอยู่เช่นกัน
ในบทละครนอกเรื่อง สังข์ทอง ท้าวสามนกกกล่าวถึงเรื่องกาแต่งงานไว้ว่า

แต่แรกกูตั้งจิตคิดหวัง อี่เจ้ากรรมทำให้ชายหน้ากา ให้อยู่เสียด้วยกันเด็กตามที	จะแต่งทั้งเจกคนให้หนักหนา จะแต่งการวิวาห์ชักราน ในข้างขึ้นเดือนสิบชัช
--	---

¹กรมคือปากกร, ขุนช้างขุนแผน (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2510), หน้า 158.

²พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกกรวม 6 เรื่อง, หน้า 116-117.

ในที่นี้จะถือว่า ครอบครัวในบทละครนอกนั้นเป็นสิ่งสมมุติหนึ่ง ฉะนั้นจะพิจารณา
ลักษณะของครอบครัวในบทละครนอกในค่านต่าง ๆ ซึ่งเมื่อได้พิจารณาอย่างละเอียดแล้ว
ปรากฏลักษณะครอบครัวในบทละครนอกดังนี้

ลักษณะครอบครัวในบทละครนอก

สังข์ทอง   ไฉยเชษฐ   มณีพิชัย   ไกรทอง   คำวี

ก.	ครอบครัว เดี่ยว	ครอบครัว ผสม	ครอบครัว เดี่ยว	ครอบครัว ผสม	ครอบครัว เดี่ยว
ประเภทของครอบครัว	เดี่ยว	ผสม	เดี่ยว	ผสม	เดี่ยว
จำนวนภุสุมรส	ชายหนึ่ง หญิงหนึ่ง	ชายหนึ่ง หญิงหลายคน	ชายหนึ่ง หญิงหนึ่ง	ชายหนึ่ง หญิงหลายคน	ชายหนึ่ง หญิงหนึ่ง
การมอบความ เป็นใหญ่	พ่อเป็น ใหญ่	พ่อเป็น ใหญ่	พ่อเป็น ใหญ่	พ่อเป็น ใหญ่	พ่อเป็น ใหญ่
ความสัมพันธ์ ทางสายโลหิต	ญาติฝ่าย พ่อและ แม่สำคัญ	ญาติฝ่าย พ่อและ แม่สำคัญ	ญาติฝ่าย พ่อและ แม่สำคัญ	ญาติฝ่าย พ่อและ แม่สำคัญ	ญาติฝ่าย พ่อและ แม่สำคัญ
ฐานะของสตรี	สามีเป็น ใหญ่	สามีเป็น ใหญ่	สามีเป็น ใหญ่	สามีเป็น ใหญ่	สามีเป็น ใหญ่
การสร้างที่อยู่ อาศัย	อยู่กับฝ่าย หญิงต่อมา อยู่กับฝ่าย ชาย	อยู่กับฝ่าย ชาย	อยู่กับฝ่าย ชาย	อยู่กับฝ่าย หญิง	อยู่กับฝ่าย หญิง

ลักษณะของครอบครัวที่ปรากฏในตารางนี้เป็นลักษณะครอบครัวของตัวละครเอก โดยเฉพาะ ซึ่งจะมีลักษณะดังนี้คือ

ก. ประเภทของครอบครัว ครอบครัวในบทละครนอกเป็นแบบประเภทที่เรียกว่า ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) และครอบครัวผสม (Polygamous Family)¹

ครอบครัวเดี่ยวนั้น เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยสามี ภรรยา และลูก ส่วนครอบครัวผสมนั้น คือครอบครัวที่ประกอบด้วยสามีหนึ่งคน และภรรยาหลายคน ในบทละครที่ปรากฏครอบครัวทั้ง 2 ลักษณะนี้ คือ ในเรื่องสังข์ทอง ตอนจบของเรื่องนี้ปรากฏเพียงว่าครอบครัวของพระสังข์เป็นครอบครัวเดี่ยว มีเฉพาะพระสังข์และนางรจนา ในเรื่อง ไชยเชษฐ์ ครอบครัวของพระไชยเชษฐ์มีลักษณะเป็นแบบครอบครัวผสม พระไชยเชษฐ์มีนางสุวิงชาเป็นมเหสีและยังมีนางบาทบริจาริกาอยู่อีก 7 นาง

ในเรื่อง มณีพิชัย พระมณีพิชัยมีมเหสีองค์เดียว คือ นางยอดพระก่ฉนั้น มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว

ในเรื่อง ไกรทอง ไกรทองมีภรรยาหลายคน คือ นางตะเกาแก้ว นางตะเกาทอง และนางวิมาลา มีลักษณะเป็นครอบครัวผสม

¹ประเภทของครอบครัวในทางสังคมวิทยา มี 3 ประเภท คือ

ก. ครอบครัวเดี่ยว Nuclear family เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วย สามี ภรรยา และลูก

ข. ครอบครัวขยาย Extended family เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วย ครอบครัวเดี่ยว และญาติพี่น้อง

ค. ครอบครัวผสม Polygamous family เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วย สามีหนึ่งคนและภรรยาหลายคน

ในเรื่องคำวิ พระคำวิมีมเหสีองค์เดียว คือ นางจันทสุภา มีลักษณะเป็น
ครอบครัวเดียว

ในกรณีที่เป็นครอบครัวผสม ฐานะของภรรยาจะลดหลั่นลงมา ภรรยาหลวงจะมี
สิทธิและฐานะสูงกว่าภรรยาคนอื่นๆ ถ้าตัวละครเอกในเรื่องเป็นภริยา ภรรยาหลวง
คือผู้มีฐานะเป็น "มเหสีเอก" และภรรยาคนอื่นๆ จะมีฐานะเป็น "บาทบริจาริกา" หรือ
"มเหสีรอง" ถ้าภรรยาทุกคนอยู่รวมกันเป็นครอบครัวเดียวกัน จะปรากฏเรื่องอิฉฉาซึ่ง
เกิดขึ้นเสมอ และแนวเรื่องสำคัญในบทละครที่มีลักษณะครอบครัวผสมนั้นจะเกิดจากความ
อิฉฉาซึ่งกันเป็นส่วนใหญ่ ทั้งในบทละครนอกเรื่องไชยเชษฐ นางสุวิญชาก็ยังกล่าวว่า

"ธรรมเนียมหลวงกับเมียน้อย ย่อมคอยหยิบฉีกคิดสิ่งทอง¹

ในเรื่องไกรทอง นางวิมาลาถามกับไกรทองว่า

เจ้าจะพาน้องไปคายนี่ ก็ถามที่มีชีวิตจะไปคายน
แต่เกรงเกลือกเจ้าจอมหม่อมเมียนหลวง จะหึงหวงจ้วงจาบหมาบหมาม²

ความอิฉฉาริษยานั้น เกิดจากเหตุผล 2 ประการ คือ
ก. เห็นสามีรักภรรยาอื่นมากกว่าตน เช่น ในเรื่องไกรทอง นางตะเภานแก้วและ
นางตะเภาทองหึงนางวิมาลา เพราะเกรงว่าไกรทองจะรักนางวิมาลามากกว่าตน
ข. หากภรรยาผู้ใดมีบุตรชาย แสดงว่าบุตรชายของผู้นั้นจะได้รับมรดกสืบต่อไป
ภรรยาที่ไม่มีบุตรชายเกรงฐานะของตนจะกลอนแคลนจึงอิฉฉาและหาทางกลั่นแกล้งต่าง ๆ นานา
ในเรื่องไชยเชษฐ นางสุวิญชาถูกกลั่นแกล้ง เพราะเหตุผลดังกล่าว

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกกรม 6 เรื่อง, หน้า 283.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 384.

ข. จำนวนคู่สมรส ในบทละครนอก มี 2 ลักษณะ เช่นกัน คือ

1. เป็นแบบคู่สมรสชายหนึ่งหญิงหนึ่ง Monogamy
2. เป็นแบบคู่สมรสชายหนึ่งต่อหญิงหลายคน Polygyny¹

จำนวนคู่สมรสนี้เกี่ยวข้องกับลักษณะครอบครัว กล่าวคือ ถ้าจำนวนคู่สมรสเป็นแบบชายหนึ่งหญิงหนึ่ง ก็จะมีลักษณะครอบครัวเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว เช่น เรื่องสังข์ทอง, คาวี, นดิวิชัย ถ้าจำนวนคู่สมรสเป็นแบบชายหนึ่งต่อหญิงหลายคน ก็จะมีลักษณะเป็นแบบครอบครัวผสม เช่น เรื่อง ไชยเชษฐ, ไกรทอง

ค. การมอบความเป็นใหญ่ในครอบครัว เป็นแบบที่เรียกว่า Patriarchal² คือ ครอบครัวที่ถือว่าพ่อเป็นใหญ่ ความเป็นใหญ่ของพ่อในบทละครนอกนี้ เห็นได้จากการถือคำสั่งของผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวฝ่ายชายเป็นสิทธิขาด โดยเฉพาะในครอบครัวกษัตริย์ เช่น เรื่องไชยเชษฐ คำสั่งให้ขับไล่นางสุวิญธนาออกจากบ้านเมือง เป็นคำสั่งเด็ดขาด ไม่ว่าคำสั่งนั้นจะยุติธรรมหรือไม่ และแม้ว่าการปฏิบัติตามคำสั่งนั้นจะทำให้ฝ่ายหญิงต้องได้รับความยากลำบากเพียงไร

¹จำนวนคู่สมรสในทางสังคมวิทยา มี 5 ประเภทคือ

- ก. Monogamy เป็นครอบครัวแบบชายหนึ่งหญิงหนึ่ง
- ข. Polygamy เป็นแบบคู่สมรสชายหญิงมีมากกว่าหนึ่งคนขึ้นไปแบ่งเป็น
  - Polygyny มีชายหนึ่งคนต่อหญิงหลายคน
  - Polyandry มีหญิงหนึ่งคนต่อชายหลายคน
- ค. Promiscuity หญิงชายมีความสัมพันธ์กันใครก็ได้ ไม่มีแบบแผน
- ง. Group Marriage ชายทุกคนเมื่ออายุถึงกำหนดจะมีภรรยาได้ 1 คน จากนั้นภรรยาจะถูกแบ่งปันให้คนอื่น ๆ ในระดับอายุเดียวกัน
- จ. Pairing สมาชิกภรรยาจะอยู่ด้วยกันจนมีบุตรแล้วจะเลิกร่างกันไปหาผู้อื่น ๆ

²การมอบความเป็นใหญ่ในครอบครัวทางสังคมวิทยา มี 3 ประเภท คือ

- ก. Patriarchal ครอบครัวที่ถือพ่อเป็นใหญ่
- ข. Matriarchal ครอบครัวที่ถือแม่เป็นใหญ่

ในเรื่องสังข์ทอง นางมณฑาสอนนางรจนาวา

เจ้าสายใจไกลตาของแม่แล้ว	จะฝากตัวพัวแก้วนะโอมศรี
ทั้งพระชนกชนนี	อย่าให้มีเคืองชกัธฉา
แม่นั้วพิโรชอย่าโกรธตอบ	จงเคารพนบนอบคือกว่า ¹

แสดงถึงการให้อำนาจความเป็นใหญ่แก่ฝ่ายชาย แม้กล่าวถึงสามีนั้นฝ่ายหญิงจะใช้คำที่แสดงความเคารพนับถือเสมอ เช่น

"โอวามระองค์ทรงเดช โปรคเกศ...." "พระทูลกระหม่อมแก้ว"

ส่วนในเรื่องไกรทองนั้น สามีก็เป็นใหญ่เช่นกัน แม้จะเป็นครอบครัวของบุคคลธรรมดา การปะทะคารมกันนั้นก็เกินไปเพราะความหึงหวงและโกรธ จึงแสดงกิริยาต่าง ๆ กตัญญูยังมอบความเป็นใหญ่ให้ฝ่ายชาย

ง. ความสัมพันธ์ทางสายโลหิต จะให้ความสำคัญของญาติทั้งฝ่ายพ่อและแม่เท่าเทียมกัน (Bilinear)² กล่าวคือจะเคารพนับถือญาติของทั้งสองฝ่ายเท่า ๆ กัน และในบางครอบครัวผู้ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญมากในชีวิตครอบครัวคือ พ่อและแม่ของทั้งสองฝ่ายนั้น และอาจจะเข้ามามีบทบาทช่วยเจตนาแตกต่างกัน เช่น ในเรื่องสังข์ทอง ท้าวสามนต์ โกรธนางรจนาคือเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครองก็ขับไล่นางรจนาไปอยู่ปลายนา ปล่อยให้ภรรยาของนางรจนาได้รับความลำบากต่าง ๆ แต่การที่ท้าวสามนต์เป็นพ่อนางรจนาเข้ามายุ่งเกี่ยวกับ

¹พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกกรม 6 เรื่อง, หน้า 270.

²ในทางสังคมวิทยา แบ่งเรื่องความสัมพันธ์ทางสายโลหิตเป็น 3 ประเภท คือ

ก. Patrilineal	ญาติฝ่ายพ่อสำคัญ
ข. Matrilineal	ญาติฝ่ายแม่สำคัญ
ค. Bilineal	ญาติฝ่ายพ่อและแม่สำคัญ

ชีวิตของนางรจนาและเจ้าเงาะอย่างเต็มทีหนักเพื่อให้เจ้าเงาะได้มีโอกาสพิสูจน์ตัวว่าเป็นผู้มี
มีความสามารถ เมื่อสามารถพิสูจน์ตัวได้แล้วก็ยอมรับและให้การยกย่องเป็นอย่างดี

ในเรื่องมณีพิชัย พระราชมารดาของพระมณีพิชัย ไม่พอใจนางขอมพระกลืนใช้วิธี
จับไล่ใส่ร้ายต่าง ๆ และในที่สุดเมื่อทราบความจริง ท้าวพิชัยนุราชพระราชบิดาของพระมณีพิชัย
กล่าวว่า

ดิชะพระมเหสีเอก	ทำข้อนนอกโทษยกแยกอย่างนี้ได้
ใส่ดอขร้วยความดุกสะโก	ช่างไม่คมเพชรเวทนา
จับเมียเขาพรากไปจากตัว	ทำตามใจตัวไม่ปรักบาศ 1

นางจันทร์พระราชมารดาของพระมณีพิชัยก็ยอมรับว่า

แม่ทำชั่วน่ารังครั่งนี้	เพราะจะให้พระมณีมีเมียใหม่ 2
-------------------------	------------------------------

แสดงเจตนาร้ายของนางจันทร์ที่ตองการจะให้พระมณีพิชัยได้กับลูกสาวเจ้ากรุงจีน
ทั้ง ๆ ที่พระมณีพิชัยได้กับนางขอมพระกลืนอยู่ก่อนแล้ว เป็นการเข้ามายุ่งเกี่ยวอย่างแฉกแฉง
ด้วยเจตนาร้าย ทั้งนี้เพราะว่าพระมณีพิชัยมีคู่ครองที่ไม่เหมาะสม

ในเรื่องไชยเชษฐ นางสุวิญชาถูกพระไชยเชษฐขับออกจากบ้านเมือง เพราะถือว่า
คลอดลูกเป็นท่อนไม้ ท้าวธรรมีก พระราชบิดาของพระไชยเชษฐ ยังไถ่กล่าวเตือนสติพระ
ไชยเชษฐให้ไปรับนางสุวิญชากลับมา นางแก้วสัจจาพระราชมารดาของพระไชยเชษฐก็คอย
ช่วยเหลือนางสุวิญชา

จะคลอดลูกคลอดเต่าไม่เข้าใจ	ให้ท่อนพินนอนไปอย่าใจเบา 3
----------------------------	----------------------------

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 454.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 309.

ในเรื่องไกรทอง พ่อของนางตะเกาแก้วและบางตะเกาทอง ก็มีบทบาทต่อชีวิตลูก จួយเหลือให้ลูกได้แต่งงานเป็นหลักฐาน โดยเลือกคู่ครองที่มีความสามารถ คือ ไกรทอง

ในเรื่องควี ไม่ได้กล่าวพูดถึงถึงญาติของทั้งสองฝ่ายเพราะเหตุว่า พระควีเป็นลูกโค ไม่มีญาติที่นึก และนางจันทสุภาภัก์เช่นกัน พ่อแม่ของนางคายามคจึงไม่มีบทบาทของพ่อแม่เข้ามาเกี่ยวข้อง

แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าตัวละครฝ่ายหญิงและชายจะแต่งงานเป็นหลักฐานเรียบร้อยแล้ว แตกยังมีผูกพันกับบิภามารกาของทั้งสองฝ่าย ซึ่งต่างก็มีบทบาทสำคัญที่ต่อการจะให้ลูกของตนได้รับความสุข แต่ขึ้นอยู่กับเจตนาของบิภามารกาทั้งสองฝ่ายด้วย หากมีเจตนารายก็ให้พรร้ายต่อกัน

จ. ฐานะของสตรีในครอบครัว ในบทละครนอก ฝ่ายหญิงจะมีหน้าที่ปรนนิบัติสามี และมีหน้าที่เฉพาะการงานในบ้าน เช่น ในเรื่องสังข์ทอง นางรจนาปรนนิบัติเจ้าเงาะตามหน้าที่ภรรยาทั่วไป

จึงบูบักผูกหมอนที่นอนใน	ชวนให้ทรงธรรมบรรทม
แล้วนั่งนวดคันทพเบาเทา	คลื่นาของตัวให้ผิวหม
ปรนนิบัติพิศวีโปกลม	นงเขาวนนิมสมสอง ¹

และในตอนที่ว่า

เจ้าคำภีร์ว่าสอนสั่งเสีย	ให้เมียน้อยทอน้ำ
เจ้าเงาะหักทักกับชัยเสภา	รจนาน้อยสบายใจ ²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 133.

ในเรื่องราว นางจันทสุภาปรณนิบัติพระควา

ว่าพลางนางเข้าไปในที่
ท่าที่ทอกลสนิททิกพัน

ปรณนิบัติพิควาให้ผ้าขั้ว
นวกขึ้นนั่งแนบแอบอิง¹

นอกจากนั้น ฝ่ายหญิงจะยึดถือคติโบราณที่ว่า "สตรีเป็นช้างเท้าหลัง" โดยให้ความเคารพนบงามสามี เช่นในเรื่อง ไชยเชษฐ เมื่อนางสุวิธยาถูกขับไล่ออกจากเมืองนั้น

นางยกบาทผ้าขึ้นทูนเกศ
ถืออกชกเกล้าเข้าโศกา

ชลเนตรโหล่นั่งหึ่งชายขวา
ชบกับบาทหาพระสามี²

ลักษณะ "เคารพนบงาม" นี้เห็นโคซัดเจนในเรื่องที่ตัวเอกเป็นกษัตริย์ แต่เมื่อพิจารณาจากครอบครัวชาวบ้าน เช่น ในเรื่อง ไกรทองแล้ว ลักษณะ "เคารพนบงาม" น้อยลงกว่าครอบครัวกษัตริย์ นางวิมาลาสามารถกล่าวถ้อยคำรุนแรงตอบโต้ไกรทองโดยไม่คำนึงถึงเรื่องที่จะต้องเคารพ และเป็นไปในเวลาไกรทองแค้น แต่ลักษณะเคารพนั้นก็มิได้หมดสิ้นไปทีเดียว เมื่อเวลาหมดอารมณ์ไกรทองแค้นแล้ว นางวิมาลาถึงกับมีท่าทีที่สังเกตเห็นได้ว่าเคารพสามีเช่นกัน เพียงแต่น้อยกว่าตัวละครฝ่ายหญิงเรื่องอื่น ๆ ที่สามีเป็นกษัตริย์ เช่น ในตอนที่ นางวิมาลาลาไกรทองกลับไปยังถ้ำนั้น ลักษณะ "ฉาบหัวลงก้านับ" แสดงว่ายังเคารพยำเกรงอยู่เช่นกัน

ฉ. การสร้างที่อยู่อาศัย ปกติแล้วครอบครัวไทยในสมัยโบราณนั้น เมื่อบุตรชายหญิงทำการสมรส ปรากฏว่ามีบางรายที่บิดามารดาจะเป็นผู้ที่กำหนดที่อยู่อาศัยให้ โดยปกติแล้วบุตรคนสุดท้ายมักจะตองเป็นผู้ที่นำเอาคู่สมรสเข้ามาอาศัยอยู่ในครอบครัวของพ่อแม่ มิใช่น้อยที่อาศัยอยู่กับครอบครัวเดิมจนถึงตัวใดหรือมีฐานะดีขึ้น จึงแยกครอบครัวไปตั้งครอบครัว

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 197.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 294.

อิสระต่างหาก และบางกริ่งบุตรก็ตองนำเอาคุณสมบัติของตนเข้ามาช่วยงานของครอบครัวชั่วระยะเวลาหนึ่งก่อน

ในบทละครนอก การสร้างที่อยู่อาศัยมี 2 ลักษณะ คือ

1. อาศัยอยู่กับฝ่ายชาย
2. อาศัยอยู่กับฝ่ายหญิง

เช่นในเรื่องสังข์ทอง กริ่งแรก นางรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่สมรสจึงถูกขับไล่ออกจากบ้านมาสร้างกระท่อมอยู่กับปลายนา ครึ่งที่สอง ความจริงเปิดเผยขึ้นท้าวสามนก็จึงให้รับตัวนางรจนาและพระสังข์เข้ามาอยู่ในเมือง กล่าวคือ ตองอาศัยอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายภรรยา ครึ่งที่สาม ท้าวศวิมลและนางจันทเทวีทามาหาพระสังข์จนพบ จึงนำพระสังข์และนางรจนา กลับไปครองเมือง กล่าวคือ กลับไปครอง เมืองของพ่อแม่ฝ่ายสามี

ในเรื่องไชยเชษฐ นางสุวิธษา ได้มาอาศัยอยู่ในเมืองของพระไชยเชษฐ กล่าวคือ อยู่กับฝ่ายสามี

ในเรื่อง พระมณีพิชัย นางขอมพระกลิ้งได้มาอาศัยอยู่ในเมืองของพระมณีพิชัย กล่าวคือ อยู่กับฝ่ายสามี

- ในเรื่อง ไกรทอง ไกรทองเป็นฝ่ายอยู่บ้านภรรยา กล่าวคือ อยู่ในตำหนักของนางวิมาลาปาง อยู่บ้านนางตะเกาแก้วและนางตะเกาทองบ้าง

ในเรื่องควาญ พระควาญได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองของนางจันทสุภา กล่าวคืออยู่กับฝ่ายภรรยา

จะเห็นได้ว่า การสร้างที่อยู่อาศัยนั้นไม่ได้เป็นกฎเกณฑ์จริงจังว่าจะต้องอยู่กับฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชาย แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานะของฝ่ายชายเป็นสำคัญ ก็ถ้าฝ่ายชายมีฐานะก็รับไปอยู่บ้านตน ถ้าฝ่ายหญิงฐานะดีกว่าก็อยู่กับภรรยา เช่น ในเรื่องควาญ ควาญไม่มีบ้านของตนเองจึงได้มาครอบครองเมืองของฝ่ายหญิง ไกรทองมาอยู่บ้านภรรยาเพื่อช่วยควบคุมดูแลบ้านช่องและ

ทรัพย์สินมบัติ ส่วนพระสังข์, พระไชยไชยศรี และพระมณีพิชัยนั้น เป็นโบราณของกษัตริย์มีหน้าที่
 ครอบครองบ้านเรือนของตนเอง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ลักษณะครอบครัวในบทละครนอกนั้น ฝ่ายชายจะมีภรรยา
 คนเดียวหรือหลายคนก็ได้ขึ้นอยู่กับความต้องการและอุปนิสัยของฝ่ายชาย แต่ในเรื่องสังข์ทอง
 และคว้านั้นจะกำหนดแน่นอนว่าเป็นครอบครัวเดี่ยวไม่ได้ เพราะเนื้อเรื่องจบในตอนที่พระสังข์
 กับนางจันทรา และพระคว้านกับนางจันทสุดา ได้ครองชีวิตร่วมกันด้วยความสุขเป็นเพียงตอน
 เริ่มตนชีวิตครอบครัว หากเนื้อเรื่องดำเนินต่อไปอีกอาจจะกลายเป็นครอบครัวผสมก็ได้
 แต่ลักษณะครอบครัวเดี่ยวก็มีปรากฏในละครนอกเช่น ในเรื่องสังข์ทอง ครอบครัวของกาและยาย
 ที่นางจันทสุดาไปอาศัยอยู่ด้วย เมื่อครั้งถูกขับออกจากเมือง ก็เป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยว
 กาและยายอยู่ด้วยกันตามลำพังไม่ได้กล่าวหาถึงถึงบุคคลอื่นแสดงว่าลักษณะครอบครัวในบท
 ละครนอกจะมีทั้งที่เป็นครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวผสม และถ้ามีลักษณะเป็นครอบครัวผสม
 ภรรยาทุกคนจะอยู่รวมเป็นครอบครัวเดียวกัน โดยถือว่าฝ่ายชายมีอำนาจเต็มในครอบครัว
 ฝ่ายหญิงมีหน้าที่เกี่ยวกับงานภายในบ้าน เคารพเชื่อฟังและปรนนิบัติสามี ญาติทั้งฝ่ายพ่อ
 และแม่มีความสำคัญเท่าเทียมกัน ในด้านที่อยู่อาศัยนั้นขึ้นอยู่กับฐานะของฝ่ายชายเป็นสำคัญ

การหย่าร้าง การทอดทิ้ง

การแต่งงานและอยู่เป็นครอบครัวนั้น จุดประสงค์เริ่มต้นคือ เป็นการแสวงหาให้สังคม
 รับรู้ถึงบุคคลต่างเพศกับ 2 คนขึ้นไปมีความสัมพันธ์ทางเพศด้วยการเป็นสามีภรรยาโดยไม่ผิด
 กฎหมาย¹ ต่อมาครอบครัวอาจแตกแยกได้หากเกิดการฉีกขาดทางใจกันขึ้นหรือในกรณีอื่น ๆ
 และเมื่อแตกแยกกันนั้นจะมีผลเกิดขึ้น 2 ประการคือ

1. การหย่าร้าง
2. การทอดทิ้ง

¹ Victor Barnouw *Ethnology*, p. 123.

การหย่าร้าง

การหย่าร้างนั้น ในพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า เลิกเป็นัวเมียกัน¹ หมายถึงว่า เป็นการประกาศให้สังคมรับรู้ว่าจะเลิกเป็นัวเมียกัน โดยทางกฎหมาย เพราะในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว² หมวด 6 มีข้อความทางกฎหมายกล่าวไว้ว่า การขาดจากการสมรสนั้นจะเกิดขึ้นจากความตายหรือการหย่ากันเท่านั้น

ในบทละครนอกมีกล่าวถึง เรื่องการหย่าร้างกันในสังข์ทอง ตอนที่นางรจนาศิขจะนำรูปเงาะมาเผาไฟ และเจ้าเงาะทราบเรื่องก็โกรธนางรจนามางอนง้อ กล่าวว่

พี่เมื่อมาจีบพี่อย่าง

จะหย่าร้างกันจริง เจี้ยวหรือเจ้า³

เป็นการกล่าวตักเตือน และแสดงให้ทราบว่าในสมัยนั้นคงจะมีการหย่าร้างเกิดขึ้นแล้วเช่นกัน แต่ก็เป็นกรกล่าวถึงเท่านั้นไม่ใช่เป็นการหย่าร้างกันจริง ๆ และเมื่อพิจารณาโดยละเอียด ไม่ปรากฏว่าตัวละครอุไศโยธจะรจนากทั้ง 5 เรื่องจะหย่าร้างกันเลย

การทอดทิ้ง

ในพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า คือการไม่เอาใจใส่⁴ ในกรณีนี้คือการที่สามีหรือภรรยาละทิ้งภรรยาหนึ่งไปอาจจะไม่ถูกต้องตามกฎหมาย และในกรณี

¹ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, หน้า 914. กล่าวว่ "หย่า"

²ศรี มลิตา, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2516), หน้า 63.

³พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกกรม 6 เรื่อง, หน้า 133.

⁴ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, หน้า 455. กล่าวว่ "ทอดทิ้ง"

นี้อาจจะเป็นการแยกทางกันตลอดไปหรือเป็นการทอคล้องกันไปชั่วคราาก็ได้ การที่จะตองแยกทางกันชั่วครานั้น อาจเกิดจากกรณีต่าง ๆ ใดหลายกรณี เช่น

1. อาริย์ของสามีหรือภรรยาทำให้ตองแยกทางกัน
2. การขัดแย้งกันในเรื่องของศาสนา
3. วัฒนธรรมของชนบางกลุ่ม เช่น พวกนิโกรทางภาคเหนือของสหรัฐอเมริกา มักจะถูกทอคล้อง เพราะผู้ชายนิโกรมักจะเดินทางไปหางานทำไกล ๆ แล้วไม่กลับมาเลย¹

ในบทละครนอก การทอคล้องที่เกิดขึ้นมากและเป็นไปในลักษณะที่ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายทอคล้องด้วยวิธีขับไล่ฝ่ายหญิงออกไป สาเหตุของการทอคล้องในบทละครนอกจะแตกต่างจากสาเหตุดังที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือ เกิดขึ้นเพราะเหตุต่อไปนี้

1. เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ทำให้เห็นว่าฝ่ายหญิงเป็นกาลกิณี ในเรื่องสังข์ทอง นางจันทร์เทวีกลอดคูกออกมาเป็นรอยสังข์เป็นลักษณะที่ผิดธรรมชาติ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะ

เป็นกรรมตามทันผล

จะจากที่สมบัตินักดา²

ประกอบกับโอรสทำนายเพราะกินดินบนว่าจะ เป็นกาลกิณี ทำให้เทวราชวิมลว่าเป็นตองขับไล่นางลูกนอกเมือง

¹ สุภัทรา สุภาพ, สังคมวิทยา (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2516), หน้า 35.

² พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอก รวม 6 เรื่อง, หน้า 9.

2. เกิดจากการยุบงใสร่าย มี 2 ลักษณะ คือ

ก. ยุบงใสร่ายเพราะผู้อยู่ในฐานะต่ำกว่า ถือเป็นภรรยารอง เกรงว่าฐานะของตนจะคลอนแคลนจึงยุบงใสร่ายให้ฝ่ายชายขับไล่ออกทิ้งฝ่ายหญิง เพื่อจะได้เลื่อนฐานะของตน เช่น ในเรื่อง ไชยเชษฐ นางสุวิงชา ถูกใสร่ายจากนางสนมของพระไชยเชษฐ ทั้ง 7 นางว่า นางสุวิงชาคลอดลูกเป็นท่อนไม้ พระไชยเชษฐจึงขับไล่นางสุวิงชาจากบ้านเมือง

ข. ยุบงใสร่ายเพราะคิดว่าฝ่ายหญิงไม่ก้ำขอ เช่น ในเรื่องมณีพิชัย นางจันทร์ พระราชมารดาของพระมณีพิชัยใสร่ายนางยอพระกลิ่น โดยการนำเอาเลือดแมวไปทาปากนาง เพราะเห็นว่านางยอพระกลิ่นไม่มีสกุลขุนชาติ ต้องการใสร่ายมณีพิชัยให้กับลูกสาวเจ้ากรุงจีน พระมณีพิชัยจึงขับไล่นางยอพระกลิ่นออกจากบ้านเมือง

3. เกิดจากการต้องการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น ในเรื่องไกรทอง ไกรทองไถ่ภรรยาหลายคน คือไคนางตะเกาแก้ว นางตะเกาทอง ซึ่งเป็นพี่น้องกันอยู่ในบ้านเดียวกัน ต่อมาไกรทองไคนางวิมาลาภรรยาเดิมของชาละวัน ทั้งสองฝ่ายไม่อาจตกลงยอมอยู่รวมกันได้ ไกรทองจำเป็นต้องเลือกอยู่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และทอดทิ้งอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นการชั่วคราวเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

4. เกิดเพราะบทบาทขัดกัน (Role Conflict) บุคคลแต่ละคนมีบทบาทหลายอย่างในเวลาเดียวกัน และบุคคลถูกคาดหวังให้ปฏิบัติตามบทบาทต่าง ๆ ที่ตนมีอยู่ แต่การปฏิบัติตามบทบาทหนึ่งอาจจะไปขัดกับอีกบทบาทหนึ่งก็ได้ เช่น ในเรื่องสังข์ทอง ท้าวศรีวิมลต้องทำหน้าที่ 2 บทบาท คือ บทบาทของภักษิณีผู้ปกครองเมือง และบทบาทของวามี ในกรณีที่น่างจันท์เทวีคลอดลูกเป็นหอยสังข์ เป็นเหตุให้เกิดบทบาทขัดกัน กล่าวคือ ในฐานะสามีท้าวศรีวิมลมีความอาลัยรักในนางจันท์เทวีมาก แต่จำเป็นต้องขับไล่ออกจากบ้านเมืองเพราะในฐานะภักษิณี เมื่อโหราทำนายว่าจะเป็นกาลกึ่งบ้านเมือง สังเกตจากถ้อยคำที่ใช้ เช่น

.....

จะเนรเทศออกรักรับเหสี¹

โหราทำนายนักเจ้าฟ้า
อยู่ไปจะได้แก่นเคือง
ที่จะชวาคใจม้วยก้วยเหว
แสนสงสารนักด้วยรักใคร
อยู่อยู่คิดเจ้าพี่เฉย

ว่าแกวักถยาเป็นเกาสี
บ้านเมืองจะยับต้องจับหนี
ไม่มีความวิตสัณนิคเลย
จะจากกันฉันใดได้เฉยเฉย
ไม่รู้ตัว เคยจะจากกัน²

จะเห็นได้ว่า สาเหตุประการที่ 1, 2 และประการที่ 4 นั้น ฝ่ายชายคือฝ่าย
เข้าใจผิดจึงขับไล่ฝ่ายหญิงไปจากบ้านเมือง แต่สาเหตุประการที่ 3 นั้น เกิดจากการก่อกองการ
แก้ปัญหาคณะหน้าเป็นการทอดทิ้งที่ฝ่ายชายไม่ได้ตั้งใจจะทอดทิ้งตลอดไป เป็นแต่เพียงระยะ
เวลาหนึ่ง เพื่อไปอยู่กับภรรยาอีกฝ่ายหนึ่งแล้วกลับมาอยู่กับภรรยาอีกฝ่ายหนึ่งวนเวียนกัน แต่
การทอดทิ้งที่เกิดจากฝ่ายชายเข้าใจผิดนั้นเป็นการทอดทิ้งอย่างไม่มีกำหนดเป็นการแยกทาง
กันตลอดไป และหากไม่รู้อุจความจริงก็คงไม่มีการคืนดีกัน

ส่วนในเรื่องการวิชน การที่ท้องพลัดพรากกันไปชั่วคราวของพระกาวิกับนางจันทสุภา
นั้นเป็นเพราะ เหตุการณ์อันบังคับให้เกิดพลัดพรากกันไม่ใช่ลักษณะการหย่าร้างหรือทอดทิ้ง

จะเห็นได้ว่าหากจะพิจารณาลักษณะการหย่าร้างและการทอดทิ้งตามความหมายของ
มจนานุกรมราชบัณฑิตสถานแล้ว ในบทละครนอกจะไม่ปรากฏการหย่าร้างเลยแต่จะเป็นไป
ในรูปของการทอดทิ้งทั้งสิ้น แต่การทอดทิ้งในบทละครนอกก็จะมีลักษณะ เช่น เกี่ยวกับการหย่า
ร้าง เช่น ในเรื่องไชยเชษฐ ท้าวสิงห์ลตองการให้นางสุวิงษาแต่งงานใหม่อีกครั้งน่าจะถือว่าเป็น
ครั้งแรกเป็นการหย่าขาดกันไปแล้วและในบทละครนอกเรื่องอื่น ๆ ตัวละครก็ไม่ได้นำเรื่องถึงว่า

¹พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกรวม 6 เรื่อง, หน้า 14.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

จะตองกลับมากินดกันั้นใหม่ จึงอาจพิจารณาไควา การหยารางมีปรากฏในบทละครนอกแค
ดกันี้ไมโลกำนี้ถึงถึงความสำคัญในมังกฎหมายจึงไมโลกลวถึงการหยารางใหฎกตองความ
 กฎหมายทำให้การหยารางในบทละครนอกมีลักษณะ เช่นเดียวกับการทอดกั

6. การมอบมรดก

เรื่องของการมอบมรดกเป็นเรื่องที่มีกล่าวถึงกันมาตั้งแต่ในสมัยโบราณ ใน
 กฎหมายตราสามดวงก็มีบัญญัติเป็นลักษณะการมอบมรดกเช่นกัน

ในบทละครนอกนั้น การมอบมรดกจะเป็นไปในลักษณะ "พอมอบสมบัติใหฎก"
 ในละครเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ คือ สังข์ทอง ไชยเชษฐ กาวี มณีพิชัย นั้นมีการกล่าวถึง
 การมอบราชสมบัติ ตัวละครเอกฝ่ายชายที่เป็นโอรสรัชกรีย คือ สังข์ทอง, ไชยเชษฐ,
 มณีพิชัย จะมีสิทธิปกครองบ้านเมืองของคนสืบต่อไป ส่วนกาวีนั้นไมได้เป็นโอรสรัชกรีย
 จึงครอบครองบ้านเมืองของฝ่ายหญิง

ตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่เป็นพระธิดาของรัชกรีย คือ นางรจนา และนางจันทสุภา
 นั้น โอกาสที่จะปกครองเมืองนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถของสามี ในเรื่อง สังข์ทอง ท้าว
 สามนต์ มีพระราชธิดาถึง 7 องค์ ฉะนั้นผู้ที่จะปกครองเมืองจึงขึ้นอยู่กับคุณสมบัติท้าว
 สามนต์กำหนดขึ้นตั้งไคกล่าวมาแควข้างคน และในกรณีนี้ระสังข์ทองครอบครองเมืองของ
 ตนเองควย จึงกลายเป็นปกครองสองเมือง

ในเรื่องไชยเชษฐ นางสุวิธษาเป็นธิดาของรัชกรียเมืองเวสาลี แต่ถูกขับออกจาก
 เมือง และในเรื่องมณีพิชัย นางยอพระกลืน เป็นธิดาของพระอินทร อาศัยอยู่ในกระบอบไม้ไผ่
 จึงถือว่านางทั้งสองไมป้สมบัติติดกั จึงตองบวอยูเมืองของฝ่ายชาย

ในเรื่อง กาวี นางจันทสุภาเป็นธิดาของก่เถียว ประกอบกับกาวีไมมีบ้านเมือง
 ของตนเอง กาวีจึงไคครอบครองเมืองของฝ่ายหญิง

ในกรณีที่มีทั้งลูกหญิงและชายนั้น การครอบครองเมืองจะได้แก่ลูกชายและโอรสของมเหสีเอกจะมีสิทธิโดยชอบธรรม เห็นได้จากในเรื่องสังข์ทอง นางจันทาทำเสน่ห์ให้ท้าวยศวิมลหลงรัก ก็เพราะต้องการทรัพย์สินสมบัติ และเห็นว่าตนเองเป็นเวียงมเหสีรอง และคลอดลูกเป็นหญิง ย่อมจะไม่ไ้ทรัพย์สินสมบัติ จึงต้องใช้วิธีทำเสน่ห์และทำอบายขับไล่นางจันทเทวีมเหสีออกไปจากเมือง

ส่วนในเรื่อง ไกรทองนั้น นางตะเภาแก้ว นางตะเภาทอง ก็ได้ทรัพย์สินสมบัติจากเศรษฐีผู้เป็นพ่อ ไกรทองนั้นไม่ไ้โลกาไปถึงทรัพย์สินสมบัติดังเดิม แต่มีความสามารถมาก เศรษฐียกพระธิดาทั้ง 2 คนให้ ก็เพราะเห็นว่ามีความสามารถพอที่จะปกป้องคุ้มครองลูกสาวของตนได้

สรุปได้ว่า ไม่ว่าจะ เป็นบทละครนอกเรื่องใด ทรัพย์สินสมบัติและมรดกนั้นจะตกอยู่กับลูกเสมอ ลูกชายของเมียหลวงจะมีสิทธิในมรดกมากกว่าคนอื่น ๆ ในกรณีที่มิ้ลูกสาวทั้งหมด ทรัพย์สินสมบัติจะตกอยู่กับลูกสาวคนที่มีส่วนมีความสามารถมากกว่าผู้อื่น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย